

OVER TAAL

- 115** Interview
Jürgen Jaspers: rigiditeit schiet zijn doel voorbij - Bruno Comer
- 119** Taalwerk
De naakte nevenschikking - Bert Cappelle
- 123** Taalkronkels
Bizarre lijstnamen bij de gemeenteraadsverkiezingen - Koen Van Kelecom
- 124** Idioom & Co
Van Gangesgaviaal tot Stardusterke. Quizjargon in Vlaanderen - Frank Joosten
- 126** Broodje taal
Een zakje zand - Els Hendrickx
- 128** Interview
Marie Verhaegen: Nederlands voor anderstalige nieuwkomers - Evelien Van Renterghem
- 131** Taalwerk
De complexiteit van cultuur - Marinel Gerritsen
- 134** Dossier
Grammatica in het Vlaamse lager en secundair onderwijs: een verkennend attitude-onderzoek bij leerkrachten - Filip Devos
- 138** Te boek
Een geschiedenis van woordenboeken - Filip Devos
Voorzetsellexicon - Filip Devos
Historische Van Dale - Filip Devos
Toegankelijk schrijven - Filip Devos
- 143** Column
Een en al ergernis - Hugo Brouckaert
- 144** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Jürgen Jaspers: rigiditeit schiet zijn doel voorbij

BRUNO COMER

In september 2012 deed de publicatie De manke usurpator, over Verkavelingsvlaams heel wat stof opwaaien, met bitsige reacties en tegenreacties in diverse media. Jürgen Jaspers, een van de drie redacteuren, zet zijn standpunt uiteen en wijst erop dat normen belangrijk zijn, maar realistisch moeten blijven.

Als ik u goed begrijp, is het in de eerste plaats de bedoeling om de emotionaliteit uit de discussie te halen: het debat over de verhouding tussen standaardtaal en Verkavelingsnederlands is geen discussie tussen 'de goeden' en 'de slechten'. Op welke manier wilt u die overdreven emotionele discussie rationaliseren?

Belangrijk is alleszins: het respecteren van de feiten, en een zekere intellectuele eerlijkheid. Dat lijkt vanzelfsprekend, maar is het niet altijd. Neem nu Geert van Istendael. Als we zeggen dat Martine Tanghe met een Vlaams of Belgisch accent spreekt, dan is dat volgens hem nonsens 'omdat ze in Nederland prijzen krijgt voor haar mooie Algemeen Nederlands'. Maar zo ontken je natuurlijk het licht van de zon, want Tanghe heeft objectief gesproken een Belgisch-Nederlandse tongval. Als je dit soort feiten al niet onder ogen kunt zien, dan maak je elk debat over taal gewoon onmogelijk.

Daarnaast is het nodig dat we een aantal elementaire taalkundige bevindingen de plaats geven in dit debat die ze verdienen. Elementair is dat vrij veel grammaticale regels door mensen zijn *bedacht*. Dat we *groter dan* in plaats van *groter als* moeten zeggen, is daar een goed voorbeeld van. Iemand besloot op een bepaald moment dat het ene beter was dan het andere. Niets houdt ons tegen om dergelijke grammaticale regels te respecteren,

als we dat zinvol vinden. Maar dergelijke regels zijn niet heilig. Het blijft even legitiem om ze ter discussie te stellen en nieuwe regels op te stellen, als we voelen dat we daaraan toe zijn. Elementair is ook dat wat we 'Nederlands' noemen, een grote diversiteit aan genres herbergt die elk hun eigen norm met zich meebrengen. Schooltaal, chattaal, journalistentaal, juristentaal, al die genres hebben hun eigen conventies. Dat betekent dat we dus gerust normen mogen nastreven. Kinderen gaan naar school om daar schooltaal op te pikken, een specifiek talig genre met welomschreven conventies. Je bent dus geen boeman als je passioneel schooltaal wil overdragen. Maar het taalgebruik uit één genre is niet vanzelfsprekend overdraagbaar naar een ander.

We spreken in een debat niet zoals nieuwslezers, en journalisten schrijven niet zoals juristen. In een rationele discussie starten we van dergelijke feiten om te bepalen welke taalnormen zinvol zijn, voor wie, op welk moment, en waarom.

Het taalgebruik uit één genre is niet vanzelfsprekend overdraagbaar naar een ander.

Wordt de standaardtaal vandaag de dag niet gediscrimineerd? Dertig jaar geleden al maakte het feuilleton De collega's furore. Verastenhoven was de kluns van het gezelschap. Hij was de enige die Standaardnederlands sprak. Ook in de huidige soapseries spreken de oudere of minder sympathieke figuren Standaardnederlands. De sympathieke jongeren houden het bij Verkavelingsnederlands. Zal het 'respect voor andere taalregisters', zoals u het uitdrukt, niet automatisch leiden tot de verdrukking van de algemene norm?

Die opmerkingen over onsympathieke standaardtaalsprekers maken we ook in ons boek. Maar Verastenhoven was niet alleen een kluns, hij noemde mensen die geen Standaardnederlands spraken ook zonder omhaal 'Beotiërs'. Zoiets hoor je niet vaak over mensen die geen dialect of tussentaal kunnen spreken. Net zoals je in Vlaanderen geen Van Istendaels, Hertmansen of Doornaerts vindt die uitgebreid standaardtaalsprekers beschimpen, geen schoolboeken vindt waarin men de standaardtaal 'morsig' of 'bedorven' noemt, geen onderwijsbeleid vindt dat pro tussentaal is, noch taalprogramma's waarin de standaardtaal belachelijk wordt gemaakt. Laten we dus maar niet te snel zeggen dat standaardtaalsprekers gediscrimineerd worden.

Wat *De collega's* onder meer liet zien met dat personage van Verastenhoven, was dat er aan taaladvies van lieden als Florquin, Fraeters en anderen een bijzonder neerbuigend en fanatiek randje zat, dat lang niet voor iedereen aangenaam was. Wie zich het recht toe-eigent, zoals Verastenhoven, om ieders taalgebruik te pas en te onpas te verbeteren, die maakt zich niet alleen onsympathiek, maar gedraagt zich ook respectloos tegenover wát mensen willen zeggen. *De collega's* liet eigenlijk haarscherp zien dat taalprogramma's als *Hier spreekt men Nederlands* wel heel succesvol waren in het installeren van een bepaald normbesef – 'men dient beschaafd te spreken, dat geeft bovendien meer cachet' – maar ook een heleboel mensen munitie gaf om zich uitdrukkelijk geringschattend en beledigend uit te laten tegenover anderen. Ironisch genoeg hebben ze daarmee precies de taalvariëteit gecompromitteerd die ze zo fanatiek hoopten te verspreiden.

Moet de discussie niet in een breder kader geplaatst worden? Ook in Nederland, Engeland en Duitsland doen zich verschijnselen voor als respectievelijk 'Poldernederlands', 'Estuary English' of Umgangssprache?

Dat is vanzelfsprekend een goed idee. In ons boek kun je onder meer een hoofdstuk over de Duitse situatie terugvinden. Maar vergis je niet: zodra je naar andere landen gaat kijken, merk je vaak dat ze daar toch een flink stuk minder krampachtig doen over taal dan in Vlaanderen. Terwijl men hier ligt te ziften dat het *dat* en *niet* is in plaats van *da* en *nie*, zeggen de meeste Nederlanders dat dat gewoon bij informele standaardtaal hoort. Op de BBC hoor je al geruime tijd journalisten tijdens het nieuws en op reportage regionale accenten gebruiken of ze hebben een migratieaccent. Natuurlijk zijn er mensen die dat ongehoord vinden, maar de BBC-leiding trekt zich daar tot dusver niet zo veel van aan. Terecht ook: *Auntie Beeb* wordt publiek gefinancierd en kijkers hoeven het niet te pikken dat noordelijke, westelijke of aan migratie verbonden accenten geen plaats krijgen ten voordele van een accent dat een kleine elitaire klik ooit besloot als 'het mooist' te beschouwen. Maar als je een dergelijke *good practice* ook in Vlaanderen wil introduceren, schiet iedereen in een kramp en word je niet minder dan 'misdadig' genoemd. Dat overkwam VRT-taaladviseur Ruud Hendrickx. Het is eigenlijk grappig om te merken dat wanneer men dan in fictieseries één accent – een Antwerps-Brabants – als algemeen verstaanbaar beschouwt, de Limburgers en West-Vlamingen wat in een hoekje gaan zitten kniezen. Terwijl ze ook voor hun accent zouden kunnen opkomen, in fictieseries én in het nieuws. Er is niks mis met een Limburgse of een West-Vlaamse tongval, dat bewijzen onze politici, ambtenaren, professoren en bedrijfsleiders elke dag.

U pleit voor een nieuw gesprek over het statuut van Standaardnederlands. Maar ligt de conclusie niet bij voorbaat vast? Die luidt: een taal heeft diverse regionale vormen. Maar er moet een vaste norm blijven die in onderling overleg tot stand moet komen.

Het is wat unfair om de huidige situatie voor te stellen als één waarin diverse regionale vormen complexloos naast elkaar bestaan. Haast alles wat nu 'Belgisch Nederlands' heet (zoals *vijgen na pasen, bij hebben* i.p.v. *bij zich hebben, zeker en vast* i.p.v. *vast en zeker*) is decennialang met de grootste passie bestreden door Vlaamse taalzuiveraars. Die diversiteit is er dus juist *ondanks* het idee dat er een 'vaste norm' is waar iedereen zich aan zou moeten houden.

We mogen daarnaast niet onderschatten dat het vastleggen van een 'vaste' norm geen sinecure is. Wat is vandaag de vaste taalnorm voor het Nederlands? De Algemene Nederlandse Spraakkunst?

Van Dale? Het Groene Boekje? De ABN-uitspraakgids? Correct Taalgebruik? De Beknopte ABN-syntaxis? Het Prisma-woordenboek? Vrt-taal.net? Er blijkt tussen al die werken onenigheid te bestaan over wat de vaste norm is en wat niet. Dat illustreert precies dat wat 'correct' is en wat niet (1) door mensen zelf wordt beslist, (2) niet zomaar voor het oprapen ligt en (3) onvermijdelijk overal *fuzzy edges* vertoont. Zo vanzelfsprekend ligt de conclusie dus niet bij voorbaat vast. Gegeven die moeilijkheden, kun je je afvragen voor wie en waarom we per se één overal geldende vaste norm zouden willen vastleggen. Maar ik merk vaak dat zelfs erg intelligente mensen bij deze vraag alleen al hun emoties niet meer kunnen bedwingen. Terwijl ik er niet per se tegen ben dat mensen normen in elkaar knutselen, maar ze zouden wel mogen erkennen dat die normen vaak willekeurig zijn. Bovendien moeten zij uitleggen waarom het sop de kool waard is en waarvoor en wanneer die norm realistisch gesproken zinvol is.

Als 'onderling' hier 'in samenwerking met de Nederlanders' betekent, dan kun je je ook daar afvragen waarom dat per se moet. Zoals er in de Taalunie regelmatig topeverleg plaatsvindt over hoe de 'vaste' taalnorm zich vandaag laat aflezen, zo vindt er heus geen jaarlijks conclaaf plaats over de vaste taalnorm tussen afgevaardigden van verschillende Engels-, Frans- of Duitstalige landen. Er bestaan in die landen natuurlijk gezaghebbende woordenboeken, academies of stijlvoorschriften, maar het punt is dat ze daarvoor niet heel de tijd aan elkaars deur staan. Dat verlangen naar onderling overleg met de Nederlanders is een typisch Vlaamse verzuchting die alles te maken heeft met de historische drang van de Vlamingen om, wat taal betreft, op Nederlanders te lijken en daarbij een klein beetje eigen inbreng te willen. Het is overigens erg merkwaardig dat ze die eigen inbreng willen: als ze dan toch zo graag een vaste norm willen, waarom nemen Vlamingen niet gewoon die van de Nederlanders over? Die ligt toch voor het grijpen. Maar zoveel vastigheid lijken Vlamingen blijkbaar niet te verdragen, ze willen altijd wat aan die norm sleutelen en hopen zo wat Vlaams taaleigen binnen te loodsen en acceptabel te maken. Daar is op zich niks mis mee. Maar het is wat schijnheilig om vervolgens met de 'vaste norm' te staan zwaaien en Vlamingen te verbieden om hun eigen kleur of draai te geven aan hun taalgebruik.

Let op, je mag taalnormen nastreven en opleggen, maar je moet realistisch zijn. Realistische taalnormen zullen altijd met bepaalde activiteiten te maken hebben: de administratie, de pers, de wetenschap, de school, de jeugdclub, enzovoort. Je kunt een spelling officieel laten vastleggen voor administratief taalgebruik, je kunt een bepaalde uitspraak en een niet al te complexe grammatica nastreven voor nieuws-presentatoren, je kunt verwachten dat scheldwoorden achterwege blijven in de jeugdclub. Maar alleen in totalitaire samenlevingen verwacht men van mensen dat ze een van die taalnormen in alle omstandigheden altijd scrupuleus gehoorzamen.

U vindt dat het beleid dat een vaste norm voorstond, gefaald heeft. Maar u kunt toch niet ontkennen dat er ook vooruitgang is geboekt? Vergelijk even een interview met een wielrenner in de jaren zestig met nu. De vooruitgang is het grootst geweest toen de Vlamingen veel naar de Nederlandse tv keken en de scholen inspanningen leverden rond het Algemeen Nederlands. Denk aan het succes van de Fabeltjeskrant in de jaren zeventig. De komst van het Verkavelingsvlaams valt duidelijk samen met de evolutie naar een steeds onafhankelijker wordend Vlaanderen. Ligt het dan niet voor de hand dat we moeten streven naar meer contact met Nederland en een grotere rol van de Taalunie?

Waarvoor hebben we die ene verondersteld 'vlekkeloze' norm precies nodig?

Evolutie is er zeker geweest, maar of men dat zomaar vooruitgang kan noemen? Ik zie niet meteen vooruitgang in het dramatische dialectverlies dat de ABN-acties hebben aangezwengeld. En waarin nu precies de beschaving schuilt in het feit dat we op school leren dat bepaalde Vlamingen 'bedorven', 'bevekt' of 'morsig' Nederlands spreken, ik weet het niet zo goed. Het is voor de hand liggend om meer contact met Nederland te zoeken of de Taalunie een grotere rol te laten spelen als je vindt dat je onbeschaafd bent wanneer je niet zoals Nederlanders spreekt of schrijft. Maar ik kan er ook niet aan doen dat ik in België geboren ben, net zoals veel andere Belgen, en ik heb geen zin om me daar schuldig over te voelen, laat staan te denken dat ik onbeschaafde taal produceer wanneer ik Belgische uitdrukkingen of woorden gebruik in mijn academisch werk of in een informeel gesprek. Wat van belang is, is dat mensen zich optimaal verstaanbaar kunnen maken, en op de best mogelijke manier kunnen deelnemen aan de activiteiten waarvan ze vinden dat ze erbij moeten zijn. Daarvoor moeten ze de talige conventies voor die activiteiten onder de knie krijgen. Dat betekent dus ook dat je moet leren omgaan met variatie, accenten, andere stijlen. In het andere geval moeten we niet klagen wanneer de Britten EU-commissievoorzitter Barroso of EU-president Van Rompuy uitlachen en niet ernstig nemen vanwege hun 'morsige' Portugese of Vlaamse accent in het Engels.

Bent u er voorstander van dat de Algemene Nederlandse Spraakkunst behouden blijft?

Voor mij mogen mensen spraakkunsten schrijven en behouden zoveel ze willen. Waar het om gaat is, wat je ermee doet. Gebruik

je zo'n spraakkunst – een neerslag en analyse van een aantal taalgebruiksconventies – om te weten wat de conventie is of om inzicht te krijgen in de systematiek van het taalgebruik dat zich in deze streken laat optekenen, dan is er geen probleem natuurlijk. Gebruik je zo'n spraakkunst om er andere mensen mee te veranderen, af te schrijven, of de toegang tot een job te ontzeggen, dan is het duidelijk dat we nog wel wat beschavingskilometers af te leggen hebben.

Haalt u norm en realiteit niet te veel door elkaar? Het is toch normaal dat de perfecte norm nooit behaald wordt. Als iedereen vlekkeloos Nederlands zou spreken, zijn alle leraars Nederlands hun job kwijt.

Ik hoop alleszins dat leerkrachten Nederlands hun leerlingen meer bijbrengen dan normatief Nederlands. Goeie leerkrachten Nederlands geven hun leerlingen ook een liefde voor Nederlandse literatuur mee, inzicht in de wonderbaarlijke systematiek van taal, inzicht in hoe taal en de sociale wereld zich tot elkaar verhouden, respect voor taalvariatie, inzicht in waarom een bepaalde tekst 'klinkt' en waarom niet, een kritische blik op de wereld, enzovoort. Verder vraag ik me af wie eigenlijk norm en realiteit door elkaar haalt. Als haast niemand effectief de norm behaalt die iedereen verwacht wordt te behalen en als we toch vrij goed en op erg complexe manieren met elkaar weten te communiceren, waarvoor hebben we die ene verondersteld 'vlekkeloze' norm dan precies nodig? Natuurlijk, je mag de realiteit proberen aan te passen aan een bepaalde, als ideaal voorgestelde norm. Daar is niks mis mee. Maar je moet je dromen niet voor waarheid nemen, en de realiteit durven onder ogen te zien. En gegeven de realiteit waarmee we te maken krijgen, is het niet ongepast om te discussiëren over vragen als: welke norm willen we waarvoor of in welke omstandigheden hanteren? Wie moet er zich aan houden, waarom, en wat zijn daarvan de mogelijke voor- en nadelen? Hoeveel geld willen we besteden aan een taalbeleid? Wat voor taalbeleid past bij ons? Mag ik opmerken dat het de ironie ver voorbij is dat een regio die maar al te goed heeft ondervonden wat uitsluiting op grond van taal kan betekenen, het nu vanzelfsprekend vindt om al wie geen Standaardnederlands spreekt letterlijk een thuis te ontzeggen ('Wie geen Standaardnederlands leert, leeft – in Vlaanderen – buiten Vlaanderen', vindt minister van Onderwijs Smet)? Vlamingen hebben respect gevraagd voor de taaldiversiteit in België, maar binnen Vlaanderen gedragen ze zich als 19de-eeuwse Franstaligen als het over divers Nederlands taalgebruik gaat. Of hoe een oud trauma doorgegeven wordt aan weer nieuwe generaties. Misschien wordt het tijd om daar eens uit te groeien. Want de gevolgen zijn aanzienlijk: anderstaligen die Nederlands hebben geleerd, vinden geen werk volgens hun diploma omdat ze een accent hebben 'waar de klanten aanstoort aan zouden kunnen nemen', terwijl dat accent

meestal op geen enkele manier de verstaanbaarheid belemmert. Waarom willen we eigenlijk dat al die anderstaligen Nederlands leren als het nooit goed genoeg is? Welke taalvrijheid hebben we eigenlijk bedongen als we in de publieke ruimte maar één, zeer strak gereglementeerde en voor veel Vlamingen onhaalbare taal zouden mogen gebruiken?

In de tweede helft van de jaren zeventig speelde ik toneel met Martine Tanghe in het Leuvens Studententoneel. Toen al viel het prof. Florquin, de regisseur, op dat ze perfect Nederlands sprak en ik met mijn dialect vocht. Ik ben een dokterszoon uit Kortrijk, zij is een dochter van een kruidenier uit Bissegem. Martine heeft op een Kortrijks lyceum gezeten dat het AN ingang deed vinden. Dat verhaal is toch het beste bewijs dat Standaardnederlands kan worden aangeleerd?

Spreken zoals Martine Tanghe *kan* inderdaad worden aangeleerd. Maar ik gok dat de meesten van haar klas- en schoolgenoten niet zoals haar (willen) spreken. De vraag is dus niet of het kan. Wie er zoals Tanghe erg veel aanleg voor heeft en er zich bijzonder voor inzet, kan ver geraken. De vraag die we moeten stellen, is: waarom willen we dat, spreken zoals Martine Tanghe? Welke voordelen zal ons dat opleveren? En vooral ook: welke nadelen kunnen we verwachten? Want we kunnen nu al voorspellen dat veel Vlamingen, met minder aanleg voor uitspraak of voor taal in het algemeen, uitgesloten zullen raken of zich zo zullen voelen. Al decennia weten we uit onderzoek dat wie na z'n twaalfde of dertiende levensjaar nog een ander accent moet verwerven, daar nooit perfect in slaagt. Zijn we dus bereid om de gevolgen te dragen van een beleid dat al die mensen tot *linguistically challenged people* maakt? Trouwens, zelfs als iedereen als Tanghe sprak, dan mag je er donder op zeggen dat in een klimaat waar taal dient om anderen als achterlijk en bedorven voor te stellen, men snel aanstoort zou beginnen te nemen aan een 'verkeerd' gebruik van bijwoorden bijvoorbeeld, of aan een 'lelijke' grammaticale constructie zoals 'naar de toekomst toe', enzovoort. Het einde is nooit in zicht als de norm die je nastreeft geen diversiteit kan verdragen, als de drempel die mensen moeten overstappen om erbij te horen zo hoog is dat er meer zijn die hem niet overschrijden dan die het wel lukt. Dat enkelingen aan een bepaald schoonheidsideaal beantwoorden, is geen reden om dat tot norm te bombarderen. Moeten alle tienermeisjes eruit zien als catwalk-modellen?

De naakte nevenschikking

BERT CAPPELLE

De nevenschikking is een constructie die niet alleen bij elkaar brengt, maar soms ook doet verdwijnen: lijdend voorwerp hier, lidwoord daar en meervoudsuitgang ginder. De elementen in de nevenschikking komen zo in hun blootje te staan.

Deze bijdrage gaat over het soort nevenschikking dat we aantreffen in onder meer reclames als Horta – Uw partner voor tuin & dier. Binnen de nevenschikking kunnen die naamwoorden in hun pure woordenboekvorm optreden. Zonder nevenschikkend verband zouden we iets volstrekt on-Nederlands krijgen: Horta – Uw partner voor tuin of Horta – Uw partner voor dier. Ook verplicht transitieve werkwoorden kunnen in een nevenschikking gemakkelijker zonder lijdend voorwerp voorkomen dan daarbuiten: Carglass herstelt, Carglass vervangt. Waarom de nevenschikking dit toelaat, blijft voorlopig nog in mysterie gehuld. Maar de vaststelling dat ze het kan, is op zich interessant en verdient onze aandacht. Dus hier is ze dan, in haar volle glorie: de naakte nevenschikking.

Zal ik jou als eerste mailen of ~~zal~~ jij mij als eerste mailen?

Ik heb al twee reacties gekregen en hij heeft nog maar één reactie gekregen.

Bij samentrekkingen worden in één deel woorden weggelaten die in het andere deel ook voorkomen, ook al hebben die woorden soms een andere vervoeging of verbuiging in dat andere deel, zoals in het tweede voorbeeld hierboven. Het geheel van regels voor dit soort weglatingen is behoorlijk complex en echt iets voor de syntactische fijnproever. Maar de naakte nevenschikking is dus nog iets anders, want daarin wordt niet iets weggelaten wat wel nog in een ander lid blijft staan. Vreemd genoeg is hier heel wat minder over geschreven, terwijl er nochtans voorbeelden genoeg zijn. Zo zijn er heel wat versteende nevenschikkingen van het type (*tussen*) *pot en pint*, die in geen van beide delen een lidwoord hebben, noch een meervoudsuitgang. We zeggen met andere woorden niet *tussen een pot en een pint* of *tussen potten en pinten*.

Versteend en verbeend

Voor zover ik zie, is dit merkwaardige type nevenschikking tot nog toe nogal onderbelicht gebleven, hoewel er onlangs toch wat meer aandacht wordt aan besteed, onder meer in een artikel dat aangeduid wordt als ‘Swart en Zwarts (2007)’ – ook een naakte nevenschikking, want de eerste auteur van dit taalkundig duo heet eigenlijk *Henriëtte de Swart!* In de Angelsaksische literatuur circuleert al meerdere decennia de lekker bekkende term *bare binomials*. We weten natuurlijk al geruime tijd dat nevenschikkingen allerhande voor- en achterwaartse samentrekkingen toelaten. Ziehier enkele voorbeelden:

Aan dergelijke versteende nevenschikkingen heeft Devos (2004) een rijk gestoffeerd artikel gewijd, met tal van voorbeelden. Lang niet alle versteende nevenschikkingen die hij opsomt, zijn van het *pot-en-pint*-type: zo heb je ‘aangeklede’ nevenschikkingen als (*voor*) *een appel en een ei, de bloemetjes en de bijtjes, een lach en een traan, (iets in) geuren en kleuren (vertellen) of (met veel) toeters en bellen*. Maar ik vond toch heel wat naakte nevenschikkingen in zijn lijsten, waaronder (*door*) *berg en dal, (voor) God en vaderland, (sinds) jaar en dag, (een spel van) kat en muis, oorzaak en gevolg, pijl en boog, vraag en antwoord en (in) vuur en vlam (staan)*.

Er zijn ook naakte versteende combinaties met *of*, zoals (*zonder*) *boe of bah* en (*zonder*) *slag of stoot*. Je hebt er ook met *noch*, zoals *heg noch steg* (*kennen*), *kant noch wal* (*raken*), *kind noch kraai* (*hebben*) en *taal noch teken* (*geven*). En er zijn er zelfs met voor- of achterzetsels, zoals *van naaldje tot draadje*, (*als*) *puntje bij paaltje* (*komt*), *van top tot teen*, *verleden met heden* (*verzoenen*), inbegrepen die met herhaling van het naamwoord, zoals *kans na kans* (*missen*), *keer op keer*, *voetje voor voetje* (*dichterbij komen*), *woord tegen woord*, *dag in, dag uit*, *jaar in, jaar uit*, enzovoort.

Halfnaakt

In het artikel van Devos (2004) komen ook enkele nevenschikkingen voor die je ‘halfnaakt’ zou kunnen noemen, waarbij slechts een van de twee leden – het eerste – lidwoord noch meervoudsuitgang heeft; het tweede lid van de nevenschikking heeft dan wel een meervoudsuitgang:

(in) hart en nieren, *(met) kop en schouders* (*uitsteken boven iets*), *(gezond van) lijf en leden*, (*iets tussen*) *neus en lippen* (*door zeggen*)

Geen van beide leden van de nevenschikking heeft een lidwoord. We zeggen dus niet: *(in) het hart en de nieren*. Dat maakt dat deze halfnaakte nevenschikkingen toch behoorlijk weinig om het lijf hebben – haast letterlijk hier, want het gaat om woorden voor lichaamsdelen. Het meervoud in het tweede lid van deze nevenschikkingen is natuurlijk gemotiveerd: een mens heeft twee nieren, twee schouders, twee lippen en meerdere leden. Niettemin vinden we in de lange lijst hierboven toch ook nevenschikkingen als *(met) hand en tand* en *(met open) oog en oor*. En in een bekende warenhuisketen kun je boven een rayon een bord vinden waarop *tand en mond* staat. Over dit laatste geval zeg ik verder wat meer.

Ongeschikt nevenschikt

‘Halfnaakt’ betekent dus concreet dat het lidwoord weg is in beide delen, maar dat er wel nog een meervoudsuitgang is in een van de twee delen. Blijkbaar bevindt dat ene meervoud zich altijd in het tweede lid. We komen geen versteende combinaties tegen als *(iets) tussen lippen en neus* (*door zeggen*) of *(gezond van) leden en lijf*, misschien omdat lange woorden in versteende nevenschikkingen sowieso in de regel na korte woorden komen: *hel en verdoemenis* (*preken*), *(in) eer en geweten*, *wis en waarachtig*.

Wat evenmin voorkomt, is het theoretisch mogelijke halfnaakte type dat ‘bottomless’ maar niet ‘topless’ is. Stellen we ons namelijk even een naamwoordelijke structuur voor met bovenaan een lidwoord of dergelijke – een determineerder in taalkundig jargon – en meer onderaan een uitgang. Wel, naamwoorden die langs onderen vrolijk hun uitgang eraf zwieren, gaan bovenaan niet braafjes hun determineerder wensen aan te houden. Ze gaan helemaal uit de kleren. Anders is het maar een vreemd gezicht. Een voorbeeld van zo’n ongeschikte nevenschikking zou een creatie zijn als *(in) haar hart en haar nier*. Of *(gezond van) zijn lijf en zijn lid*, dat om meer dan één reden de wenkbrauwen doet fronsen.

Impliciet of niet

De grotere hechtheid van een uitgang bij een naamwoord dan van een lidwoord bij dat naamwoord doet denken aan een verwante constructie, de *X-of-niet*-constructie, die ook een nevenschikking is, maar dan met *of* als nevenschikkend voegwoord, gevolgd door het negatief partikel *niet*. Het eerste deel biedt plaats aan een woord of woordgroep en kan velerlei syntactische vormen aannemen:

Diploma of niet, vanaf 1 juli zoek ik werk.
Hoger diploma of niet, vanaf 1 juli zoek ik werk.
Gediplomeerd of niet, vanaf 1 juli zoek ik werk.
Slagen of niet, vanaf 1 juli zoek ik werk.
Iedereen van mijn maten aan het partyen op festivalweides of niet, vanaf 1 juli zoek ik werk.

Het merkwaardige aan deze constructie is dat het eerste deel sterk elliptisch is – er is van alles weggelaten – maar hoeveel er ook impliciet blijft, die onuitgesproken informatie kan altijd makkelijk worden aangevuld vanuit de context. Het eerste deel bevat namelijk altijd de kern van een scenario in een tweevoudige hypothetische mogelijkheid, bijvoorbeeld *Of ik nu mijn diploma behaal (of niet), ...*. De ‘X’ in de constructie heeft dus de semantische waarde van een soort conditie, maar wat de spreker betreft, kan die al dan niet vervuld zijn zonder dat de situatie uitgedrukt in de rest daar ook maar enigszins van afhangt. Zo ook bij de uitdrukking *weer of geen weer*, wat in het Engels als *rain or shine* klinkt.

Uit het eerste en tweede voorbeeld hierboven blijkt dat het elliptische eerste lid een naakt naamwoord kan zijn, eventueel vergezeld van een bijvoeglijk naamwoord. De volgende voorbeelden, op het net bijeengeraapt, laten mooi zien dat het lidwoord, zelfs een lidwoord uit een andere taal, achterwege kan blijven, maar niet een uitgang:

Beatles of niet, ik vind allebei de nummers erg lekker (...). (Niet: *(The) Beatles of niet*, ...)

Groene boekje of niet, vanuit taaltechnisch oogpunt blijf ik het een onding vinden. (Niet: *(Het) groene boekje of niet*, ...)

Veelbereisde slak?

Dat je toch vaak een naamwoord vindt zonder meervoudsuitgang, ligt aan de mogelijkheid om een enkelvoudig telbaar naamwoord te gebruiken om er een hele klasse mee aan te duiden in plaats van een enkel lid van die klasse. Dat is met name zo bij benamingen van dieren (*de huismus*), planten (*de Amerikaanse eik*), delen van het lichaam (*het cerebellum*), machineonderdelen (*de krukas*) en uitvindingen (*het wiel*). Daardoor is het geen absurditeit om te beweren dat *de slak*, toch bij uitstek een traag dier, haast overal in de wereld kan worden aangetroffen of dat *de eendagsvlieg* al in het carboon leefde.

Ik vermoed dat het dit soort enkelvoud is dat we ook aantreffen in nevenschikkingen als *tand en mond* in de supermarkt, hoewel we hier misschien als alternatieve verklaring een verkorting van een samenstelling als *tand-en-mondhygiëne* kunnen aanvoeren. In elk geval hebben de volgende nevenschikkingen iets van het idee dat het om hele categorieën gaat, niet om afzonderlijke leden:

Daantje is echt een boef aan het worden, ze klimt tegenwoordig op van alles: *tafel*, *stoel*, *trap* etc. (www)

Alles voor *egel*, *eekhoorn* en *vleermuis*. Wij bieden verschillende producten voor *egels*, *eekhoorns* en *vleermuizen* aan. (www)

Waardevolle zaken zoals *portefeuille*, *GSM* en *iPod* houden de leerlingen steeds bij zich. (www)

Schrijven met *pen* en *toets*. Een opleiding tot *schrijfcoördinator*, *schrijfdocent*, *schrijftherapeut* (www)

Vergelijkbare gevallen zijn volgende aanduidingen van gerechten – eigenlijk haast concepten – waar het enkelvoud niet letterlijk moet worden genomen: *tomaat met garnaal* of *mossel met friet*. Merk op dat het hier strikt genomen niet om een nevenschikking gaat, want *met* is een voorzetsel en geen voegwoord.

Constructie en context

Helemaal anders lijken naakte nevenschikkingen waar de naamwoorden niet voor een hele klasse staan, maar terugverwijzen naar net genoemde of geïmpliceerde zaken of personen:

De vijfdelige thrillerreeks The spiral brengt het verhaal van een kunstroof (...). Maar The spiral is ook een *internetspel*, sinds gisteren te vinden op *Thespiral.eu*. (...) ‘De logica was: stel dat zes artiesten echt zo’n spel zouden lanceren, hoe zou dat spel er dan uitzien?’, zegt Peter De Maegd van productiehuis Caviar, dat *reeks en spel* op poten zetten [sic]. (De Standaard)

Sekita’s royale achterste steekt over de verschansing. De schede van zijn zwaard blijft haken in de touw ladder. Zijn *bediende* verdient een harde klap vanwege dit ongelukje. Wanneer *meester en knecht* eenmaal veilig in de sampan gezeten zijn, ... (David Mitchell, *De niet verhoorde gebeden van Jacob de Zoet*)

Toch zou je ook hier eventueel het gevoel kunnen hebben dat de naakte nevenschikking, als constructie, ervoor zorgt dat meerdere elementen bij elkaar komen te horen als betrof het één samengesteld concept. Dit gaat in zekere zin ook op voor niet-versteende naakte nevenschikkingen met *noch*:

De aanhef van de Amerikaanse grondwet, in 1787 in Philadelphia door de founding fathers geredigeerd, luidt: We the people of the United States, in order to form a more perfect union, establish justice, insure domestic tranquility, provide for the common defense, promote the general welfare, and secure the blessings of liberty to ourselves and our posterity, do ordain and establish this Constitution for the United States of America”. Maar *noch muntunie*, *noch rechtsorde*, *noch interne rust* waren van in den beginne gegarandeerd. (www)

De Republiek was in die tijd zwaar op zijn retour: (...) Het staatsbestel was dringend aan modernisering toe, maar noch stadhouder, noch regering waren tot enige actie in die richting in staat. (www)

Misschien hoeft een bepaalde determinator zoals *de* of *het* niet meer in zulke gevallen omdat de leden in de nevenschikking door de context toch al hun unieke referentie krijgen: *stadhouder* slaat op Willem V en *regering* kan enkel maar de regering uit de besproken periode zijn. In het volgende voorbeeld met *noch* weten we evenwel niet goed of we bij de leden een bepaald lidwoord of een onbepaald lidwoord (of niets) kunnen denken:

De aanhef van de Amerikaanse grondwet, in 1787 in Philadelphia door de founding fathers geredigeerd, luidt: “We the people of the United States, in order to form a more perfect union, establish justice, insure domestic tranquility, provide for the common defense, promote the general welfare, and secure the blessings of liberty to ourselves and our posterity, do ordain and establish this Constitution for the United States of America”. Maar noch muntunie, noch rechtsorde, noch interne rust waren van in den beginne gegarandeerd. (www) (≈ Maar noch deleen muntunie, noch de/Ø rechtsorde, noch de/Ø interne rust ...)

De afwezigheid van een lidwoord (bepaald of niet) geeft niettemin ook hier aan de leden onderlinge samenhang, zodat het om een soort constitutionele drie-eenheid gaat.

En maar herhalen en herhalen

Tot slot, zoals gezegd, kunnen werkwoorden in een nevenschikking gemakkelijk hun lijdend voorwerp verliezen:

*Altijd maar beloven en verzekeren, maar er komt niets van en naar mijn pakje kan ik fluiten. (www)
(...) de Nicer Dicer: die snijdt, hakt, kapt en raspt vlugger dan je schaduw! (www) Jij wast af, ik droog af.*

Ook hier gaat het om de activiteit als puur concept, los van waar die activiteit precies op gericht is, los dus van wat het lijdend voorwerp dan wel mag zijn. Dat is het duidelijkst bij herhalingen:

*(...) want ik deed alles in de relatie ik gaf gaf en gaf.
zijn [sic] nam nam en nam alleen! (www)*

Weglating van het lijdend voorwerp onder bepaalde gebruiksvoorwaarden is al bestudeerd in de taalkundige literatuur, maar wordt niet in verband gebracht met de naakte nevenschikking. Wat ik me evenwel afvraag, is of de diverse weglatingen die ik in deze bijdrage heb behandeld niet tot één en hetzelfde algemene principe terug te voeren zijn. Misschien is dat principe gewoon: *wees bondig*, om eens niet *kort en bondig* te gebruiken. Hoe minder, hoe beter.

Literatuur

De Swart, Henriëtte en Joost Zwarts (2009), Less form – more meaning: Why bare singular nouns are special. *Lingua* 119, blz. 290-295.

Devos, Filip (2004), Tussen pot en pint met Johan & Co. Over nevenschikkingen in (vaste) combinaties. In: Johan De Caluwe et al. (red.), *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal: Liber amicorum Johan Taeldeman*. Gent: Academia Press, blz. 391-401.

Bert Cappelle is docent Engelse taalkunde aan de Universit  Lille Nord de France.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Taalkronkels

Bizarre lijstnamen bij de gemeenteraadsverkiezingen

KOEN VAN KELECOM

Bij de lokale verkiezingen van 14 oktober droegen de meeste kandidatenlijsten natuurlijk de naam van de grote, nationale politieke partijen. Toch stonden er in heel veel steden en gemeenten ook minder bekende lijsten op de stembiljetten. Die partijen hadden meestal een nogal vreemd programma en daar hoorde wel eens een opvallende, grappige lijstnaam bij. Sommigen maakten hun ambities waar, anderen niet. Een partij legde de lat voor zichzelf wel echt te laag ...

FOERT was de naam van de eenmanspartij van Wim Van Acker in Sint-Niklaas. Toch was FOERT niet zo maar een protestpartij. ‘Lees mijn lijstnaam van achter naar voor en dan lees je “Troef”’, vertelde Wim Van Acker op nieuwssite *deredactie.be*. Hij wou met zijn lijst een alternatief bieden voor de traditionele partijen. FOERT haalde uiteindelijk 325 stemmen of 0,7 procent. Niet slecht, maar niet genoeg voor een zitje in de gemeenteraad.

BEU was de lijst van Mark Torfs uit Scherpenheuvel-Zichem. Hij werd al zeven keer opgeroepen als bijzitter, iemand die moet helpen in het stemlokaal. Mark Torfs was die taak grondig beu. Als je zelf kandidaat bent, dacht hij, ben je niet neutraal en mag je nooit bijzitter zijn. Dus richtte Mark Torfs de lijst BEU op, met zichzelf als enige kandidaat. Maar zijn plannetje mislukte: zijn lijst werd verboden, omdat het een ‘schijnlijst’ betrof. Mark Torfs werd op 14 oktober dan ook gewoon in het stemlokaal verwacht als bijzitter ...

Alexander Casiers, een student politieke wetenschappen, had meer geluk. Hij was de enige kandidaat op de lijst ALEXANDER, in Oostende. Zijn lijst was eigenlijk niet meer dan een experiment: hij wou gewoon eens onderzoeken hoe moeilijk of gemakkelijk het is om zo’n lijst in te dienen. Hij deed een warme oproep aan zijn stadsgenoten om niet voor hem te stemmen. 168 Oostendenaars hebben die oproep niet beantwoord en hebben toch op ALEXANDER gestemd.

Het partijprogramma van de lijst ZWEMBAD HALLE viel zeer eenvoudig samen met haar naam. De mensen van ZWEMBAD HALLE wilden niets anders dan een zwembad, in Halle dus. Een kleine duizend Hallenaars stemden op de lijst en dat leverde geen enkele zetel op. En dus ook geen zwembad, waarschijnlijk.

Terug naar West-Vlaanderen dan maar. In Ichtegem stond een partij op de stembiljetten die absoluut geen politieke kleur wilde bekennen: WIT. Het letterwoord staat voor ‘Werken aan Ieders Toekomst’, en de partij wilde met haar neutrale naam vooral onafhankelijk blijven. De neutrale strategie bleek de juiste te zijn: WIT haalde maar liefst 26,4 procent van de stemmen en dat is maar een procent minder dan CD&V, dat de meeste stemmen haalde in die gemeente. Lijsttrekker Jan Beckaert van WIT werd net niet de nieuwe burgemeester, maar hij zal vanaf 2013 wel de eerste schepen zijn in Ichtegem.

De mooiste in het rijtje gekke lijstnamen is toch wel APPEL. De kandidaten van APPEL streden om stemmen in de gemeente ... Peer. Op de website *appelin-peer.be* lezen we dat APPEL ‘een gezonde politiek wil voeren met een groep frisse fruitige Perenaren met pit’. En warempel: de Perenaren lusten APPEL wel. De lijst behaalde immers meteen vijf zetels.

De eenmanspartij van Ronald Maes uit Zutendaal wint dan weer de prijs van de langste en moeilijkst uitspreekbare naam: Swadhistana. Swadhistana is een term uit het hindoeïsme. Ronald Maes moet wel nog op zoek naar het juiste politieke karma, want zijn lijst haalde maar 32 stemmen.

Bronnen: *deredactie.be*, *taalblad.be*.

Koen Van Kelecom is redacteur van taalblad.be, de webkrant voor mensen die Nederlands leren.

e-mail: koenvk@taalblad.be

Van Gangesgaviaal tot Stardusterke. Quizjargon in Vlaanderen

FRANK JOOSTEN

Op 21 oktober zond de openbare omroep de eerste aflevering uit van Quiz Me Quick, de nieuwe fictiereeks van Bart De Pauw. De ideale aanleiding om ons taalkundig licht te laten schijnen over dat wereldje van quizzende medemenssen, een wereldje dat de laatste jaren steeds populairder wordt. Vlaams quizjargon voor dummy's, les één ...

Het hele jaar door worden er in Vlaanderen 20 tot soms 50 quizen per weekend georganiseerd, van diverse pluimage. De ene quiz brengt een klein, select gezelschap *veelquizzers* samen in een achterzaaltje van een West-Vlaams cultureel centrum voor een avondje vol (aartsmoeilijke) *A-vragen*, een andere quiz lokt meer dan 500 *gelegenheidsquizzers* naar een Kempense feesttent en beperkt zich – tussen bitterballen, friet en bier door – tot vragen van *Blokkenniveau (E-niveau)*. Een veelheid aan verschijningsvormen dus, met als enige gemeenschappelijke noemer hetzelfde terugkerende basispatroon: elke quiz wordt (vooraf) aangekondigd, (op het moment zelf) gespeeld en (achteraf) besproken.

Vóór de quiz

Wie wil quizen, schrijft zich vooraf in, dat spreekt voor zich. In Vlaanderen gebeurt dat vaak via het *Los Flippos-forum*, ook wel kortweg *het forum* genoemd. Quizploegen die nog niet voltallig zijn (en nog op zoek moeten naar een of meerdere *gastspelers*) schrijven met een *ov'tje* in, onder voorbehoud dus (al dan niet afgezwakt tot *olv*, onder licht voorbehoud). Wanneer de *personeelsproblemen* van die aard zijn dat één of twee quizploegen niet in hun normale opstelling kunnen deelnemen, dan wordt er soms een ongewone alliantie, een *gelegenheidscollectief* gevormd, niet zelden onder een

nieuwe, eenmalige naam.

De quizopsteller, van zijn kant, laat de quiz vaak al eens *voorspelen* door een of meerdere *voorspelers*, veelal ervaren rotten met een brede kennis en interesse, die al een eerste indicatie kunnen geven van de moeilijkheidsgraad en de *spreiding* van de vragen. Zijn de vragen van het beoogde niveau en komen alle thema's – sport, geschiedenis, noem maar op – wel op evenredige wijze aan bod? Zo niet, dan kan er nog worden bijgestuurd. Zodra de datum dichterbij komt, willen sommige quizzers vooraf de tegenstand monsterezen door het lijstje met ingeschreven ploegen op het forum te bekijken. Vlaamse quizploegen hebben *sterktepunten* die een indicatie geven van hun plaats in de *Vlaamse Quizranking*. Top-200-ploegen hebben een of meer sterktepunten; de top-6 in Vlaanderen heeft het maximum van vijf sterktepunten, zo ook de huidige nummer 1, Hego^{*****}. Hoe meer quizploegen met sterktepunten op een quiz aanwezig zijn (lees: hoe meer sterretjes je in de inschrijvingslijst tegenkomt), hoe hoger de *categorie*. *Categorie 1-quizen* hebben het sterkste deelnemersveld, *categorie 6-quizen* het zwakste.

De Vlaamse Quizranking telt een 700-tal quizploegen, waaronder een heel aantal met een leuke naam (op zich al voldoende voor een apart artikeltje trouwens). Persoonlijke favorieten van ondergetekende: *The Arthritic Monkeys*, *Remember Londonderry* en *Bloemschikclub den Triestige Plant*. Uiteraard zijn er daarnaast vaak ook tal van *gelegenheidsploegen*. Die bestaan uit mensen die hooguit een paar keer per jaar (en meestal lokaal) een quizje meepikken. (Een *gelegenheidsploeg* mag dan ook niet verward worden met een *gelegenheidscollectief*, zie hierboven.)

Tijdens de quiz

De quiz zelf dan. Ook die kan heel veel verschillende vormen aannemen, maar bestaat steevast uit een tiental *rondes*, waaronder vaak een *fotoronde*, een *puzzelronde*

en een (*alfabet*)*raketronde*. In een raketronde worden er snel 26 korte vragen achter elkaar gesteld, waarbij het eerste antwoord met een A begint, het tweede met een B, enzovoort. In sommige rondes zitten er *links* verborgen: antwoorden als *Honduras*, *Poesjkin*, *apenverdriet* of *Red Zebra* maken al snel duidelijk dat je op zoek moet naar beestjes.

De vragen kunnen heel divers zijn. Ligt het *actuaagehalte* nogal hoog (lees: zijn de vragen nogal sterk geïnspireerd door de kranten van de afgelopen week of maand), dan wordt er wel eens geklaagd over *gazzettenvragen* (of zelfs een *gazzettenquiz*). Worden er veel vragen gesteld over games, internet en nichemuziek, dan duikt de term *trashquiz* of *jongezakkenquiz* als vanzelf op. Tegenover die jonge zakken staan de *oude zakken*, die zonder verpinken de winnaar van Parijs-Brussel 1963 uit hun hersenpan opdiepen, of die in een klassiek muziekstuk Bedrich Smetana als componist herkennen.

Rumoer in de zaal gegarandeerd wanneer de presentator een tip geeft die een moeilijke vraag ineens heel wat makkelijker maakt, zoals wanneer je bij een vraag naar een aardappelsoort (*nicola*) te horen krijgt dat er ook bij de Pfaffs een soortgelijke knol over de vloer komt. Dat *wegtippen* of inbouwen van *weggeeftips* helpt vooral de gelegenheidsquizzers een eindje voort. Wanneer ook al die niet-regelmatige quizzers een vraag als een echte *weggever* beschouwen, dan spreekt men van een *Pinocchiovraag*. Veel verschil maakt zo'n vraag niet, want iedereen scoort er toch een extra punt mee. Een speciaal soort van weggever is de *Gangesgaviaal*. Naslagwerken omschrijven dat als een in India voorkomende krokodilachtige, maar in het quizwereldje staat de term bekend als een 'weggever-voor-quizzers'. Sommige quizvragen zijn in de loop der jaren zo vaak de revue gepasseerd dat ze intussen al van bij de aanhef van de vraag door een groot aantal quizploegen beantwoord kunnen worden. Zo weet een doorsneequizzer dat Osama Bin Laden aan zijn einde kwam in het Pakistaanse Abbottabad; voor niet-quizzers blijft dat een moeilijke vraag.

Het antwoord weggeven gebeurt soms ook letterlijk en onbedoeld, zoals op de Stardust-quiz van 2008, toen de antwoorden kortstondig geprojecteerd werden terwijl nog niet alle ploegen hun antwoordblad afgegeven hadden. Een dergelijk multimedia-technisch ongelukje gaat sindsdien door het Vlaamse quizleven als een *Stardusterke*.

Naarmate de quiz vordert en de tussenstand afgeroepen of geprojecteerd wordt (al dan niet tijdens een *rookpauze*), hoor je de sportretoriek in de zaal toenemen. Ploegen die *de rol moeten lossen* of een *klop van de hamer* gekregen hebben, het *peloton* waarin maar geen *afscheiding* komt, andere ploegen die *een stevige eindspurt* of een *remonte* inzetten: je zou zweren dat Michel Wuyts mee aan de quiztafel zit. In Limburg en omstreken bouwen ze de laatste jaren zelfs een extra sportief spanningselement in wanneer de eindstand op een *ex aequo* uitdraait. In een *shoot-out* met vijf vragen die sterk

aan een strafschoppenreeks doet denken, moeten de ploegen uit de top van de rangschikking uitmaken wie de quiz wint.

Na de quiz

Is de quiz afgelopen en gaat iedereen – na een doortocht langs de *prijzetafel* – met een koffiezetapparaat, stripverhaal of sponsje naar huis (al naargelang het eindresultaat), dan start de quizbespreking, eerst in de plaatselijke kroeg en (na een nachtje slapen) ook op het al eerder genoemde forum, waar iedereen zijn gezouten of minder gezouten mening kwijt kan. Ook hier komen de trashquizzers, de Gangesgavialen en de oudezakkenvragen uitgebreid aan bod. Of, bij de meer empathische quizzers, bespiegelingen over het *mattheuseffect*. In een quizcontext betekent dat dat de 'betere' quizploegen in sommige *linkrondes* bevoordeeld zijn, omdat ze als enige de link zien en daardoor meer voorsprong nemen dan wanneer dezelfde vragen in een gewone, 'linkloze' ronde gesteld worden. Een eigen quizinterpretatie van een stukje uit het Mattheusevangelie dus: 'de rijken worden rijker en de armen worden armer'.

Heel wat quizopstellers publiceren, op basis van de afgegeven antwoordbladen, een korte quizanalyse op het forum. Wordt een bepaalde vraag door alle aanwezige ploegen juist beantwoord – meestal een Pinocchiovraag – dan spreekt men van een *full house*. Het omgekeerde, een vraag die door niemand juist beantwoord werd, is een *quizmastersolo*. Maar het meest tevreden ben je als quizzer wanneer blijkt dat je het antwoord als enige in de zaal kende: een *solo* of *zaalsolo* dus. Iets minder indrukwekkend, maar nog altijd mooi: een *interne solo*, een antwoord dat je als enige binnen je eigen quizploeg kende.

Als een quiz op het forum met superlatieven en loftuitingen overladen wordt, dan beginnen ook de afwezigen zich te roeren, met de vraag of ze de quiz eens mogen *naspelen*. Op die manier is de cirkel helemaal rond: voorspelen, spelen, naspelen. Quizzers in een notendop? Spelen ...

Meer quizjargon op: <http://forum.losflippos.be> en <http://www.bqb.be>

Frank Joosten is – behalve amateurquizzer – taalbeleidsmedewerker en lector communicatievaardigheden aan de XIOS Hogeschool Limburg.

e-mail: frank.joosten@xios.be

Broodje taal

Een zakje zand

ELS HENDRICKX

Wanneer een trotse nieuwe huiseigenaar de aanwezige open haard graag vervangt door een houtkachel, zit hij enigszins verveeld met dat gapende gat in de schoorsteenmantel. Nachtelijke overpeinzingen van de echtgenoot leiden tot de oplossing: 's ochtends, net voor hij de deur achter zich toetrekt om naar het werk te vertrekken, roept hij me nog snel wat toe: of ik vandaag even wil bellen om een bigbag rijnzand te bestellen. Pardon?

Het blijkt een wijdverspreid begrip te zijn, een bigbag, maar ondergetekende had er nog nooit van gehoord. Wellicht liggen andere interessesferen aan de oorzaak van mijn onwetendheid. Zoals de linguïstiek, bijvoorbeeld. En levert de bigbag daar geen nieuwe uitdaging? Want al dient de bestelling telefonisch te gebeuren, toch vraag ik me meteen af: spel ik dat woord als *bigbag* of als *big bag*? Ik weet dat ik voor de oerknal *big bang* moet schrijven en dat een *bigband* ondanks zijn omvang slechts één woord telt, maar hoe zit het met de bigbag? Waar komt het woord vandaan, en nog prangender, wat voor ding zal er eigenlijk precies in mijn voortuin gedeponeerd worden?

Een grote zak

De bigbag is een grote zak met een inhoud van een kubieke meter ofwel 1000 à 1500 liter, en een hoogte van anderhalve meter. Hij is gemaakt van geweven kunststof (polypropyleen of polyetheen) en wordt gebruikt voor het opslaan of het vervoer van zand, grind, graan

of puin. Sinds hij in de jaren zestig in de huidige vorm werd ontworpen en in de olie- en chemiebedrijven werd geïntroduceerd, is zijn populariteit alleen gegroeid. Daar hebben gebruiksgemak en prijs waarschijnlijk een belangrijke rol in gespeeld: door de lussen bovenaan de zak kan een bigbag makkelijk opgetild en verplaatst worden, en hij is niet alleen relatief goedkoop in productie, maar bovendien herbruikbaar.

Een gangbaar leenwoord

De term *bigbag* is uiteraard ontleend aan het Engels. In die taal is *big bag* net als *bulk bag* zeker gangbaar, maar is *Flexible Intermediate Bulk Container* of afgekort *FIBC* veel frequenter. Hoe het komt dat de Nederlandse taal dan precies *bigbag* als leenwoord heeft overgenomen, is natuurlijk onzeker. Daarbij komt dat het Engelse leenwoord in het Nederlands algemeen verspreid is. Voor zover ik weet, is er geen enkel Nederlandstalig alternatief met dezelfde mate van gangbaarheid. De bestelling van een *grote zak zand* is immers niet zomaar hetzelfde. De woorden *puinzak* en *bulzak* komen wel voor in het Nederlands, maar (althans volgens Google) heel wat minder vaak dan *bigbag*. Vanuit een puristisch perspectief zou *puinzak* wellicht de voorkeur hebben gekregen, gevolgd door de ontlening van *bulk bag*. Een leenvertaling als *bulzak* zou immers niet misstaan in het Standaardnederlands. Het Nederlands heeft het Engelse *bulk* trouwens wel als zelfstandig substantief ontleend: dan gaat het om de onverpakte inhoud van het ruim van een schip, als stortgoed – een betekenis die hier perfect van toepassing is. Toch blijken de wegen van de taal ondoorgrondeijk: *bigbag* blijkt zowel in Nederland als in Vlaanderen met voorsprong de meest

gebruikte bewoording.

Het woord *bigbag* lijkt ook algemeen ingeburgerd: niemand in mijn omgeving kon me vertellen hoe het voorwerp in kwestie pakweg vijftieng jaar geleden benoemd werd. Wellicht is er nooit een andere term in zwang geweest: het gaat dus niet om een zoveelste signaal van de vermeende verengelsing in onze hedendaagse maatschappij. Ook lezen we op het internet al lexicale vormvarianten op de *bigbag*: bij veel bouwbedrijven is ook een *minibag* te koop. Kortom, zowel het voorwerp als de naam ervoor maken volwaardig deel uit van onze (taal)gemeenschap. Het lijkt dan ook een manco dat de *bigbag* vooralsnog ontbreekt in de Grote Van Dale. Misschien een tip voor de volgende editie?

Spelling

Ik keer terug naar mijn grootste vraagteken: schrijf ik *bigbag* of *big bag*, of wie weet wel *big-bag*? In het Groene Boekje, op taaladvies, net en in de Grote Van Dale is het woord niet opgenomen. De spelling op het internet neemt alle vormen aan, maar dat verwondert natuurlijk niet. Ook de regels in het Groene Boekje verschaffen niet meteen duidelijkheid. Regel 12A zegt: 'Een in het Nederlands gebruikelijke samenstelling van Engelse woorden schrijven we in één woord', bijvoorbeeld *sixpack*, maar uitzonderingsregel 12C zegt: 'Sommige combinaties behandelen we als een woordgroep. We schrijven de delen los. [Dat is het geval bij onder andere] de meeste combinaties van een bezitsvorm, rangtelwoord of bijvoeglijk naamwoord met een zelfstandig naamwoord', bijvoorbeeld *big bang*.

Ons woord in kwestie lijkt in het rijtje van *big bang* te passen, samen met bijvoorbeeld *big boss*, *big brother*, *big smile*, *big spender*, *big business* en *big deal*. Het gaat immers duidelijk om de combinatie van een adjectief met een substantief, die we als een woordgroep beschouwen en dus los van elkaar schrijven. Maar wat dan met *bigband* ('groot jazzorkest'), *bigshot* ('kopstuk', informeel) en *bigfoot* ('mythisch wezen in Noord-Amerika'), die volgens de Grote Van Dale als dusdanig aan elkaar vast worden geschreven? En wat samenstellingen met *bag* betreft: die schrijven we duidelijk aan elkaar vast, getuige daarvan *beanbag* ('zitzak' of 'projectiel'), *bodybag* ('lijkenzak' of 'damestas'), *citybag* ('handtas' of 'boodschappentas')

en *doggybag* ('zak of doos waarin klanten etensresten van op restaurant mee naar huis kunnen nemen, al dan niet om ze aan de hond te geven').

Het antwoord blijkt in de klemtoon te liggen. Als het zelfstandig naamwoord de klemtoon draagt, beschouwen we de combinatie als een woordgroep en schrijven we de delen los van elkaar: *big bāng*, *big bóss*, *big bróther*, *big smíle* enzovoort. Als het eerste deel – vaak een bijvoeglijk naamwoord – beklemtoond wordt, beschouwen we het geheel als een samenstelling en schrijven we de delen aan elkaar vast: *bigband*, *bigfoot*, *béanbag*, *bódybag*, en zo ook *bigbag*.

Besluit

Onze schouw is intussen opgevuld met heel wat kruiwagens zand, de schoorsteenmantel is netjes dichtgemetseld en vervolgens ingevoegd met een mengsel van hetzelfde zand met cement, de houtkachel brandt gezellig. De factuur is keurig aangekomen en betaald, maar die vermelding *bigbag rijnzand* ... Ik kan het niet laten, toch maar even opzoeken in de Grote Van Dale! En jawel: niet algemeen gangbaar, een belgicisme. Het grove, scherpe zand dat gebruikt wordt voor betonwerk, noemen we in Standaardnederlands *rivierzand*. Hoewel het wel degelijk uit de Rijn afkomstig is, of toch van zijn grootste zijtak, de Waal.

Els Hendrickx is licentiaat in de Germaanse taal- en letterkunde en werkt als leerkracht in het secundair onderwijs.

e-mail: elshendrickx16@hotmail.com

Interview

Marie Verhaegen: Nederlands voor anderstalige nieuwkomers

EVELIEN VAN RENTERGHEM

Marie Verhaegen is projectcoördinator bij Roeland vzw, een Gentse jeugddienst die vooral bekend is van haar Franse en Engelse taalvakanties, maar daarnaast ook allerlei andere taalactiviteiten organiseert. Marie coördineert er twee projecten: Franse stadsbezoeken in Luik, Namen en Rijsel, en dagkampen Nederlands voor anderstalige nieuwkomers. Die laatste kregen in 2011 het 'Europees Label voor Educatief Taalonderwijs'. Alles begon in augustus 2008 met 'Taalzomer', een dagkamp Nederlands voor 50 nieuwkomers van 7 tot 12 jaar.

Hoe is het project Taalzomer tot stand gekomen?

Roeland organiseerde in 2007 in Antwerpen projecten Frans voor kinderen jonger dan 12 jaar. Onze toenmalige algemeen coördinator kwam op die manier te weten dat er in die stad ook taalkampen Nederlands waren voor anderstalige kinderen. Hij heeft mij toen gevraagd om na te gaan of er iets gelijkaardigs bestond in Gent. Na contacten met Gentse onderwijsdiensten en de integratiedienst kwam ik te weten dat dat niet het geval was. Voor nieuwkomers ouder dan 12 waren er in Gent vier scholen die OKAN-klassen (OKAN = Onthaalonderwijs Anderstalige Nieuwkomers) organiseerden, maar de nieuwkomers jonger dan 12 kwamen gewoon in de verschillende Gentse basisscholen terecht. Bepaalde van die scholen kregen wel wat extra uren Nederlands als ze veel nieuwkomers hadden.

En dus hebben jullie zelf een project opgestart voor de nieuwkomers jonger dan 12 jaar.

Inderdaad. In augustus 2008, nog geen jaar nadat onze algemeen coördinator de vraag stelde, liep de eerste *Taalzomer*. Ondertussen hebben we al vijf edities achter de rug en werd het project in 2010 uitgebreid met twee kortere projecten. In de krokus- en herfstvakantie is er *Onomatopée*, een driedaagse voor dezelfde leeftijdsgroep als de *Taalzomer* en in de paasvakantie is er *Taal-turbo*, een vijfdaagse voor jongeren van 12 tot 15 jaar. Dat laatste project is een grotere uitdaging, vanwege de moeilijke leeftijdsgroep. Adolescenten die naar hier ko-

men, hebben het psychologisch veel moeilijker dan kinderen jonger dan 12.

Hoe bereiken jullie de kinderen?

We werken nauw samen met Kom-Pas, de Gentse integratiedienst. Alle nieuwkomers die in Gent aankomen, komen bij die dienst terecht om hun papieren in orde te brengen, om maatschappelijke oriëntatie te krijgen en om Nederlandse les te volgen. Kom-Pas kon mij dus vertellen in welke Gentse scholen er nieuwkomers onder de 12 jaar zaten. Ik heb die scholen dan aangeschreven om ons project bekend te maken.

Welke activiteiten doen jullie met de kinderen?

We beginnen elke ochtend met een toneeltje, waarin gebeurtenissen plaatsvinden die verband houden met het kampthema. We merken dat het heel belangrijk is om een thema te hebben, bijvoorbeeld 'superhelden', waaraan we alle activiteiten kunnen linken. Na het toneeltje is er een lesmoment, waarin we ook thematisch werken. Bij kinderen die nog geen woord Nederlands kunnen, beginnen we met de basis: de kleuren, de lichaamsdelen, zich voorstellen, enzovoort. Daarnaast zijn er crea-ateliers, waarin we met de kinderen knutselen, spelletjes organiseren in het park en de kinderen sporten. De zangmomenten zijn ook belangrijk, omdat ze dan veel bijleren zonder het te beseffen. Wanneer ze zingen, leren kinderen naast woordenschat ook zinsconstructies. Ze weten soms niet eens wat ze zingen, maar op de duur wordt het een gewoonte om bijvoorbeeld het werkwoord op de juiste plaats te zetten.

Tijdens de klasmomenten zitten de kinderen in kleine groepen. Hoe gebeurt de verdeling?

Op de *Taalzomer* en *Onomatopée* hebben we kinderen van 7 tot 12 jaar, dus er is een groot leeftijdsverschil. De klasverdeling gebeurt op basis van leeftijd en niveau. We maken groepen van 7 tot 9 jaar en groepen van 10 tot 12 jaar. Het niveau bepalen we op basis van een instaptest die een week voor het kamp plaatsvindt. We stellen

de kinderen dan heel eenvoudige vragen, zoals 'Wat eet je graag? Wat zijn je hobby's? Wat wil je later worden?'. De kinderen die

Het is mooi om vriendschappen te zien bloeien in gebrekkig Nederlands.

niet kunnen antwoorden komen terecht in het beginnersniveau, degenen die antwoorden in een woord of in een paar woorden in het middelste niveau en degenen die in volle zinnen antwoorden in het sterkste niveau.

Hoe communiceren jullie met kinderen die geen woord Nederlands kunnen?

Met gebaren, met tekeningen en met veel geduld. We zorgen ervoor dat de kinderen meegeslept worden in het geheel. Het kampthema is daarbij zeer belangrijk. De kinderen weten soms niet wat er gebeurt, maar omdat het tof is, doen ze toch mee en leren ze bij.

Gebruiken jullie soms andere talen zoals het Frans of Engels om iets duidelijk te maken?

Het gebeurt zelden dat we naar het Frans of Engels grijpen, of er een tolk bijhalen. We doen dat alleen als er een probleem is. Het lukt ons doorgaans goed om alleen maar in het Nederlands te communiceren, omdat we de kinderen meenemen in het amusement. Frans of Engels is bovendien voor de meesten geen optie, omdat ze alleen hun moedertaal kennen.

Spreken de kinderen dan altijd Nederlands onder elkaar?

Meestal wel, omdat we op 50 kinderen soms 20 verschillende nationaliteiten hebben. Wanneer er veel kinderen met dezelfde nationaliteit zijn, is het minder evident. In de herfstvakantie hadden we bijvoorbeeld veel Bulgaarse kinderen en was het wat moeilijker. Dan krijg je dezelfde moeilijkheid als op de andere taalvakanties van Roeland, waarbij we van jongeren met dezelfde moedertaal

(Nederlands of Frans) verlangen dat ze onder elkaar de taal van het kamp spreken. Dat is een hele uitdaging, maar het is de enige manier om een taalbad te realiseren. Bij de NT2-projecten ligt dat anders, omdat het Nederlands hun enige gemeenschappelijke taal is. Ik vind het zo schattig om hen tegen elkaar bezig te horen. Het is mooi om vriendschappen te zien bloeien in gebrekkig Nederlands.

Kun je na een maand Taalzomer vooruitgang merken?

Bij de zwakke leerlingen is het magnifiek om te zien hoeveel vooruitgang er is. Als ik hen in het begin van de *Taalzomer* aanspreek, dan knikken ze amper ja of neen, soms zonder te weten waarover het gaat, en na vier weken zeggen ze al een paar woorden. Dan voel je dat ze veel geleerd hebben. Bij de sterke leerlingen zie ik het zelf heel moeilijk, omdat ze al goed Nederlands spreken als ze arriveren. Na het kamp vragen we altijd een evaluatie aan de scholen van de kinderen en die merken de vooruitgang wel. Vlak voor de herfstvakantie kreeg ik nog een evaluatie van de school van de twee sterkste kinderen van de *Taalzomer*. De leerkracht zei me dat de kinderen in september zo veel beter Nederlands spraken dan in juni, dankzij ons. Zelf had ik de vooruitgang niet gemerkt.

Welk profiel hebben de animators?

De meesten zijn leerkrachten, omdat dat de mensen zijn die je het best kunt motiveren qua werkervaring en omdat ze zich gemakkelijk vrij kunnen maken tijdens de schoolvakanties. Maar voor mij hoeven het niet noodzakelijk leerkrachten te zijn. Het moeten vooral mensen zijn die met de kinderen begaan zijn. Bij leerkrachten kun je soms het nadeel hebben dat ze te schools zijn, dat ze bijvoorbeeld alles te veel herhalen. Het moeten ook niet noodzakelijk mensen zijn die ervaring hebben met taalonderwijs. Iedereen spreekt hier tenslotte Nederlands. Als de kinderen voelen dat de animators met hen begaan zijn, dan zijn het goede animators.

Hoe wordt het project gefinancierd?

De deelnemers betalen een symbolische bijdrage. De projecten zijn niet gratis, omdat we een zeker engagement willen vragen. Als het te vrijblijvend is, loop je de kans dat de kinderen niet komen opdagen. Het project krijgt subsidies van de Vlaamse Gemeenschap,

de stad Gent, de provincie Oost-Vlaanderen, het Impulsfonds voor migrantenbeleid en een paar andere initiatieven. Naast die financiële steun zijn er ook Gentse organisaties waarmee we samenwerken voor de uitstap of activiteit op woensdagnamiddag, zoals de Gentse openbare bibliotheek of de scouts. Het is namelijk niet alleen onze bedoeling om de kinderen Nederlands te leren, maar ook om hen kennis te laten maken met het vrijetijdsaanbod uit hun stad, zodat ze er zich echt thuis gaan voelen.

De Taalzomer is dus meer dan een taalbad Nederlands.

Na vijf jaar besef ik dat het Nederlands misschien nog het minst belangrijke is. Voor mij is het belangrijkste dat de kinderen zich goed voelen, dat ze beseffen dat er andere kinderen zijn in dezelfde situatie. Het sociale, het emotionele brengt hen veel meer bij dan het taalbad. Op het moment dat een kind zich goed voelt, kan het alles aan: of dat nu Nederlands leren is of iets anders. Daarom is het zo belangrijk dat ze andere initiatieven leren kennen in Gent. Wij zijn tenslotte maar een eenmalig project voor hen, maar bij de scouts of chiro kunnen ze elke week terecht.

Op het moment dat een kind zich goed voelt, kan het alles aan: of dat nu Nederlands leren is of iets anders.

Wat vinden de kinderen zelf van het project? Vinden ze het leuk?

Ik vermoed van wel, want ze vragen zelf naar meer. Soms beseffen de kinderen niet dat wij geen school zijn en dan vragen ze of ze van school mogen veranderen. Ze willen in september terug naar ons komen, dus ik denk wel dat ze zich amuseren.

Meer informatie over deze projecten van Roeland vzw: www.roeland.be

De complexiteit van cultuur

MARINEL GERRITSEN

In Idioom & Co van het januari-februari-nummer 2012 van Over taal schrijft Albert Oosterhof een korte impressie van de tweede druk van Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief van Marie-Thérèse

Claes en mijzelf, een studieboek waar in 2011 een derde, gewijzigde druk van verscheen. Uit de bespreking blijkt dat het boek een aantal vragen doet rijzen. Graag reageer ik daarop.

Nationale en culturele grenzen

Den eerste punt dat de auteur bevreemdt, is dat verschillen in culturele waarden en communicatie bestudeerd kunnen worden door vooral uit te gaan van nationale culturen. Ons boek gaat inderdaad vooral over de verschillen tussen en overeenkomsten in nationale culturen. Een eerste reden hiervoor is dat het doel van het studieboek is studenten bewust te laten worden van verschillen in waarden tussen landen en van de daarmee samenhangende communicatieverschillen, zodat ze effectiever en efficiënter kunnen communiceren in een internationale context. We benadrukken echter dat cultuurgrenzen niet altijd met nationale grenzen samenvallen (Claes en Gerritsen, 2011:22-23). We stippen bijvoorbeeld aan dat er volgens het onderzoek van Hofstede (2001) niet zoveel cultuurverschillen tussen Wallonië en Frankrijk zijn, en dat er ook binnen nationale culturen verschillen kunnen zijn, bijvoorbeeld tussen stad en platteland, mannen en vrouwen, leeftijdsgroepen, sociale klassen.

Een tweede reden waarom we vooral aandacht besteden aan nationale culturen, is dat de cultuurverschillen tussen landen over het algemeen prominenter zijn dan de verschillen binnen een land. Dat is ook te begrijpen wanneer je in ogenschouw neemt hoe culturele waarden ontstaan en hoe ze bestendigd worden in een maatschappij (Hofstede, 2001:11-12). Een conglomeraat van ecologische factoren (onder andere geografische, historische, demografische, economische, technologische) bepalen de fysieke en sociale omgeving van de bewoners van een land, en daardoor de waarden die de bewoners hebben. Veel bewoners op een klein grondgebied en armoede leiden bijvoorbeeld tot een hoge machtsafstand. De waarden die door die ecologische factoren zijn gevormd, hebben tot gevolg dat de bewoners van een land hun maatschappij organiseren op een manier die deze waarden reflecteert: de waarden worden als het ware verankerd in zaken als onderwijs, politiek systeem, wetgeving, architectuur, familiere-laties. Deze zaken bestendigen op hun beurt weer de door ecologische factoren ontstane waarden. Kinderen groeien op in een maatschappij die volgens die waarden is georganiseerd en voor de meesten van hen zijn die waarden daardoor een natuurlijke leidraad in hun leven. Doordat de ecologische factoren die waarden bepalen, van land tot land verschillen en daardoor de organisatie van de maatschappij ook van land tot land verschilt, zijn de verschillen in waarden tussen landen doorgaans groter dan die binnen een land.

Het systeem van waarden, gevormd door ecologische factoren, verankerd in de organisatie van de maatschappij en bestendigd doordat kinderen opgroeien in een maatschappij gebaseerd op die waarden, is een nogal gesloten systeem dat moeilijk doorbroken kan worden.

Volgens Hofstede (2001) zou dat slechts gebeuren door zeer sterke krachten van buitenaf, zoals oorlog, grote natuurrampen, ontdekkingen die veel impact op de economie van een maatschappij hebben.

Multidimensionele waarden

Een tweede punt dat Albert Oosterhof naar aanleiding van ons boek aankaart, is dat je in een maatschappij ook aspecten vindt die niet overeenkomen met de waarde die zo'n maatschappij zou hebben. Als eerste noemt hij een voorbeeld gerelateerd aan het verschil in onzekerheidsvermijding tussen Nederland en Vlaanderen. Uit het onderzoek van Hofstede (2001) blijkt dat Vlaanderen een veel hogere onzekerheidsvermijding heeft dan Nederland (Vlaanderen 97 en Nederland 53 op een schaal waar 0 staat voor een lage onzekerheidsvermijding en 100 voor een hoge). In tegenstelling tot dat wat je verwacht op basis van dit verschil, zijn volgens Oosterhof uitvaartverzekeringen in Nederland veel meer ingeburgerd dan in Vlaanderen. Als je alleen rekening houdt met de waarde onzekerheidsvermijding, dan is zijn redenering natuurlijk juist, maar er zijn meer waarden die een rol spelen in een maatschappij. Claes en Gerritsen (2011) onderscheiden er 15 en die kunnen allemaal tegelijkertijd werken: het waardemodel is als het ware multidimensioneel (Claes en Gerritsen, 2011: 96-97). Dat betekent dat in een bepaalde context de ene waarde een andere waarde kan overrulen. In het voorbeeld van de uitvaartverzekering is het bijvoorbeeld mogelijk dat Nederlanders deze verzekering afsluiten omdat ze hun nabestaanden niet willen belasten met de (geldelijke) zorg van hun uitvaart, terwijl Vlamingen het normaal vinden dat de familie daarvoor zorgt. Dit zou kunnen samenhangen met een verschil in individualisme. Er zijn aanwijzingen dat Vlaanderen meer collectivistisch is dan Nederland (Claes en Gerritsen, 2011: 140).

Oosterhof vraagt zich af of het overtuigend (of zinvol) is om te beweren dat Belgen hoger dan Nederlanders scoren op de waarde onzekerheidsvermijding. Mijn eerste kanttekening hierbij is dat het niet zozeer om beweren gaat: het verschil blijkt uit verschillende kwantitatieve onderzoeken met gevalideerde vragenlijsten. Toegegeven, met de methodologie van het onderzoek kun je het

niet eens zijn, bijvoorbeeld omdat je liever een kwalitatieve aanpak voorstaat, maar de methodologie, ontleend aan de sociale psychologie, is algemeen aanvaard. Op de vraag of het zinvol is om te zeggen dat de onzekerheidsvermijding van de Vlamingen hoger is dan die van de Nederlanders wil ik ook een positief antwoord geven. Kennis van de verschillen in waarden tussen culturen kunnen helpen cultuurverschillen te begrijpen en te overbruggen. Daarbij is het wel van belang zich te realiseren dat in een maatschappij niet één waarde een rol speelt, maar een conglomeraat van waarden die alle tegelijk werken, waarbij de ene waarde in een bepaalde context de andere kan overrulen en waarbij ook andere factoren dan waarden het handelen van een individu kunnen bepalen. Dat laatste laat ik in het volgende zien.

Veldhuyzen van Zanten

Een ander voorbeeld van een gebeurtenis die niet zou kloppen met de waarde van een maatschappij, is volgens Albert Oosterhof het vliegtuigongeluk in Tenerife in 1977. Een Boeing van de KLM onder gezag van de Nederlander Veldhuyzen van Zanten botste daar met een Pan Am-vliegtuig en veroorzaakte de grootste vliegtuigramp ter wereld (583 doden). Uit de beschrijving van het ongeluk door Oosterhof maak ik op dat hij het wijt aan hoge machtsafstandgedrag van Veldhuyzen van Zanten: hij had niet gewacht met vertrekken totdat copiloot Meurs klaar was met het herhalen van de richtlijnen van de verkeerstoren en hij had de vraag van zijn boordwerktuigkundige of het Pan Am-toestel wel van de startbaan was, niet juist beantwoord. Kortom: de Nederlandse gezagvoerder zou hoge machtsafstandgedrag vertoond hebben dat niet past bij de vrij lage machtsafstand van de Nederlandse cultuur (38 op een schaal van 0 tot 100, waar 0 een lage machtsafstand is en 100 een hoge).

Nu hoeft het feit dat Veldhuyzen van Zanten zijn boordwerktuigkundige antwoordde dat het Pan Am-vliegtuig niet op de startbaan stond, niet per se een gevolg van hoge machtsafstandgedrag te zijn. Hij zag het namelijk niet omdat er een dikke mist was (Tajima, 2004)! Natuurlijk kan het ook wel van hoge machtsafstandgedrag getuigen: Veldhuyzen van Zanten had vanwege de dikke mist beter

naar zijn boordwerktuigkundige kunnen luisteren. Het niet laten herhalen van de richtlijnen van de wachttorenen door de copiloot is eveneens een indicatie dat Veldhuyzen van Zanten zich van ondergeschikten weinig aantrekt en wijst op een hoge machtsafstand, in strijd met de Nederlandse cultuur. Daarin kan ik meegaan met Albert Oosterhof. Maar er gebeurde ook iets dat van een lage machtsafstand getuigt. Veldhuyzen van Zanten vertrekt namelijk zonder dat hij daarvoor toestemming van de luchtverkeersleiding heeft gekregen (Tajima, 2004), een doodzonde in de luchtvaart. Hoe kan dat? Volgens Tajima (2004) is het Tenerife-ongeluk te wijten aan heel iets anders, namelijk het Engels van Veldhuyzen van Zanten. Die zegt tegen de verkeerstoren: 'We are now at take-off'. In air-traffic control Engels is dit een ongrammaticale zin die op twee wijzen geïnterpreteerd kan worden:

- a. We are now at the takeoff position
- b. We are now actually taking off

De interpretatie onder a. betekent dat het vliegtuig stil staat op de plek vanwaar vertrokken kan worden en wacht op een toestemming van de luchtverkeersleiding om te vertrekken. De interpretatie onder b. betekent dat het vliegtuig al flink in beweging is en bezig is met de aanloop om op te stijgen. Dat laatste wilde de Nederlandse piloot communiceren aan de Spaanse luchtverkeersleider (de KLM Boeing taxiede al 280 kilometer per uur!), maar die interpreteerde a. Tajima (2004) wijt het feit dat Veldhuyzen van Zanten een Engelse zin gebruikte die als niet-standaard gekwalificeerd wordt in air-traffic control Engels, aan interferentie met het Nederlands door vermoeidheid.

Conclusie

Ik hoop in het bovenstaande enigszins te hebben laten zien hoe ingewikkeld het is om het handelen van personen in nationale culturen te verklaren uit waarden. In theorie lijkt het simpel, omdat de verschillende waarden meestal apart worden beschreven, maar in werkelijkheid is het complex, omdat een conglomeraat van waarden en andere factoren tegelijkertijd het handelen bepaalt en het afhankelijk van context en situatie kan zijn welke waarde of factor de boventoon voert.

Literatuur

- Claes, Marie-Thérèse en Marinel Gerritsen (2011), *Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief*. Bussum: Coutinho.
- Hofstede, G. (2001), *Culture's Consequences. Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations* (2de druk). Thousand Oaks/London/New Delhi: Sage.
- Tajima, Atsushi (2004), Fatal miscommunication: English in aviation safety. In: *World Englishes*, 23, 3, blz. 451-470.

Prof. dr. Marinel Gerritsen is als hoogleraar Interculturele Bedrijfscommunicatie sinds 1990 verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen, CLS.

e-mail: m.gerritsen@let.ru.nl

Grammatica in het Vlaamse lager en secundair onderwijs: een verkennend attitude-onderzoek bij leerkrachten

FILIP DEVOS

Van Vooren en Devos (2008) en Devos en Van Vooren (2010) kwamen na een onderzoek bij 359 laatstejaarsleerlingen secundair onderwijs in Vlaanderen en Nederland tot de bevinding dat, behalve voor de leerlingen die Latijn volgen, de 'eindtermen' voor grammatica en spelling niet of nauwelijks bereikt worden, noch in het Vlaamse aso (algemeen secundair onderwijs), noch in het Nederlandse vwo (voortgezet wetenschappelijk onderwijs). Hun test bevatte twee onderdelen: spelling (gemiddelde score: 69%) en grammatica (i.e. benoeming van woordsoorten en zinsontleding; gemiddelde score: 57%). De test werd samengesteld uit oefeningen uit bestaande examens en handboeken, en werd door de leraren zelf beoordeeld als een test die het niveau van de eindtermen weerspiegelde. Uit het onderzoek bleek dat meisjes beter scoren dan jongens, leerlingen aso en vwo met klassieke talen in hun programma beter dan hun collega's aso/vwo zonder klassieke talen, en Vlaanderen beter dan Nederland (dat vooral veel slechter scoorde op zinsontleding). In Vlaanderen is er bovendien geen verschil tussen colleges (vrij, katholiek onderwijs) en athenea (gemeenschapsonderwijs).

In een gelijkaardig Nederlands onderzoek uit 2007, dat naar het taalniveau van 1100 eerstejaarsstudenten aan de Vrije Universiteit Amsterdam peilde, bleek dan weer dat voor grammatica 41% van de informanten een onvoldoende haalde, 36% niet goed kon spellen en 58% moeite had met formuleren (Trajectum, 2008). Onderzoek van de Nederlandse Taalunie (2007) in het secundair onderwijs toont voorts aan dat 23% van de Vlaamse leraren vindt dat het onderdeel woord- en zinsleer meer aandacht moet krijgen.

Onderzoeksvragen

In deze (verkennde) bijdrage willen we als aanvulling op bovenvermelde onderzoeken, die (onder meer)

peilden naar de kennis van grammatica en spelling bij leerlingen, polsen naar de attitude van Vlaamse leerkrachten Nederlands over (grammatica)onderwijs. Dat attitudeonderzoek is een onderwerp dat in de vele (de laatste jaren weer hevig oplaaierende) discussies tussen voor- en tegenstanders van grammaticaonderwijs nauwelijks aan bod is gekomen.

In Cappelle (2011) werden (onder andere) de volgende vragen voorgelegd aan 255 Vlaamse leerkrachten Nederlands in het secundair onderwijs:

- bereiken leerlingen volgens de leerkrachten het vereiste niveau wat Nederlandse spelling en grammatica betreft?
- merken de leerkrachten de laatste jaren een algemene 'taalrugval'?
- welke deelgebieden binnen het schoolvak Nederlands scoren het best?

De antwoorden van de 255 informanten werden geanalyseerd op basis van de variabelen sekse (man/vrouw), onderrichtservaring (0-10, 10-20, 20-30 en 30-40 jaar ervaring), schooltype (aso versus niet-aso) en graad (1ste, 2de en 3de graad).

In haar onderzoek peilde Vleminckx (2011) bij 318 leerkrachten lager onderwijs in Vlaanderen naar hun attitude tegenover (onder meer) grammaticaonderwijs. Variabelen waren hier: sekse (man/vrouw), leerjaar (4de, 5de en 6de leerjaar) en ervaring (0-5, 5-10, 10-20, 20-30 en 30-40 jaar).

Secundair onderwijs

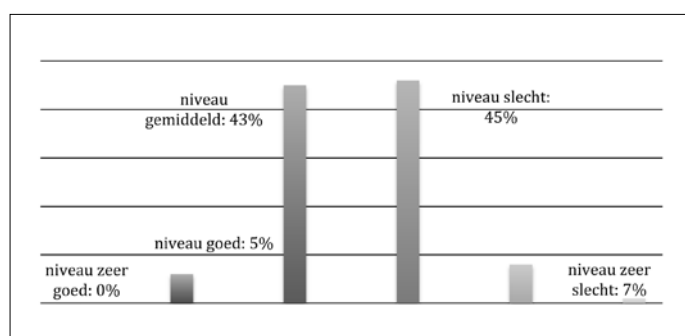
De onderzoeksvragen in Cappelle (2011) luiden concreet:

- (1) hoe presteren volgens Vlaamse leerkrachten Nederlands leerlingen op het gebied van grammatica?
- (2) hoe presteren volgens Vlaamse leerkrachten Nederlands leerlingen op het gebied van spelling?

- (3) merken Vlaamse leerkrachten Nederlands een algemene 'taalterugval' bij hun leerlingen?
- (4) welke deelgebieden binnen het schoolvak Nederlands scoren het best: spelling, zinsontleding, woordontleding, mondeling taalgebruik, schriftelijk taalgebruik?

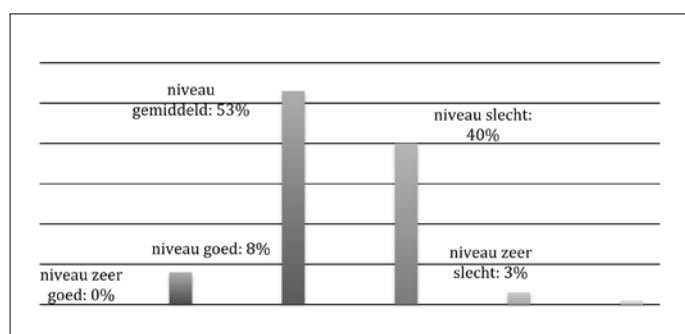
De vragen (1) en (2) werden beantwoord op de klassieke vijfpunten-schaal (zeer goed, goed, gemiddeld, slecht, zeer slecht). Vraag (3) was een ja/nee-vraag en bij vraag (4) gaven de respondenten een antwoord van 1 tot 5 volgens de rangorde.

Grafiek 1 toont de gemiddelde resultaten voor vraag (1), de vraag naar grammatica.

Grafiek 1: gemiddelde score grammaticaal niveau bij Vlaamse leerlingen secundair onderwijs

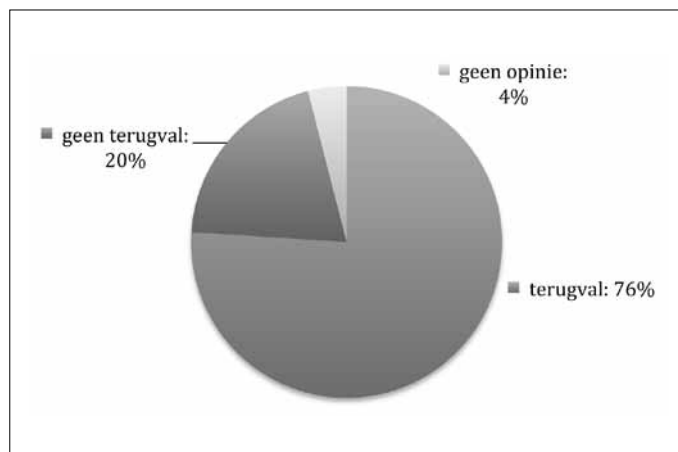
De grafiek toont dat Vlaamse leerkrachten secundair onderwijs vrij pessimistisch zijn over het grammaticale niveau van hun leerlingen: ruim 52% vindt dat niveau 'slecht' en 'zeer slecht'. Slechts 5% vindt het niveau 'goed' en niemand vindt het niveau 'zeer goed'. Grafiek 2 toont de gemiddelde resultaten voor vraag (2), de vraag naar spellingkennis.

Grafiek 2: gemiddelde score spellingniveau bij Vlaamse leerlingen secundair onderwijs

Leerkrachten tonen zich iets(je) positiever over de spelling van hun leerlingen: 43% (10% minder dan grammatica) vindt het niveau 'slecht' en 'zeer slecht'. Ook hier haalt 'goed' een lage score van 8%, en 'zeer goed' helemaal geen score. Voor beide deelgebieden, grammatica en spelling, zijn de resultaten in lijn met Van Vooren en Devos (2008): laatstejaarsleerlingen secundair onderwijs halen gemiddeld 69% voor spelling versus gemiddeld 57% voor grammatica. Leerkrachten kunnen de kennis van grammatica en spelling van hun leerlingen blijkbaar goed inschatten.

Vraag (3) peilde naar een 'taalterugval' met de concrete vraag 'Merkt u de laatste jaren een achteruitgang van het algemene taalniveau (zowel kennis als vaardigheden)?'

Grafiek 3: gemiddelde score 'taalterugval' bij Vlaamse leerlingen secundair onderwijs

Opmerkelijk is de hoge score voor een duidelijke terugval: ruim driekwart van de ondervraagde leerkrachten vindt het algemene taalniveau van hun leerlingen de laatste jaren achteruitgaan. Vraag (4) peilde naar welke deelgebieden goed of minder goed scoren: spelling, zinsontleding, woordontleding, mondeling taalgebruik, schriftelijk taalgebruik. Tabel 1 geeft het algemene resultaat voor deze vraag. Als we voor alle antwoorden op de vijfpunten-schaal een cijfer geven (zeer goed = 2; goed = 1; gemiddeld = 0; slecht = -1; zeer slecht = -2), krijgen we volgend overzicht.

1	mondelijke vaardigheid	110
2	schriftelijke vaardigheid	-1
3	spelling	-7
4	woordsoorten	-65
5	zinsontleding	-68

Tabel 1: gemiddelde rangorde van de vijf deelgebieden

De attitude van Vlaamse leerkrachten Nederlands is duidelijk te omschrijven: Vlaamse leerlingen doen het blijkbaar goed op schriftelijke taalvaardigheid, en zeer goed op mondelinge taalvaardigheid. Grammatica en spelling scoren dan weer laag bij hun studenten, analoog met de vragen (1) en (2) supra. De resultaten van twee bijkomende vragen in de enquête bevestigen die laatste tendens:

- 47% van de respondenten meent dat de leerplannen Nederlands niet voldoende aandacht besteden aan grammaticaonderwijs (een score die trouwens veel hoger ligt dan de 23% uit het onderzoek van de Nederlandse Taalunie (2007)), en 35% voelt zich beperkt door die leerplannen;

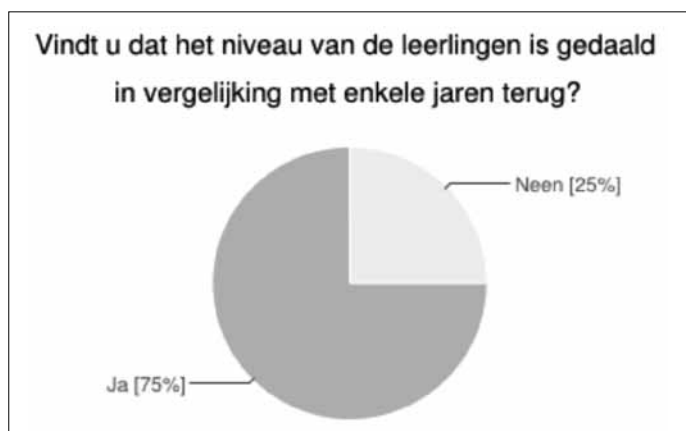
- 53% van de respondenten is tevreden met de schoolboeken Nederlands, maar 40% vindt ze voor verbetering vatbaar: het belangrijkste punt van kritiek ligt in het feit dat schoolboeken onvoldoende aandacht besteden aan grammatica en spelling.

Leren de variabelen (sekse, onderwijservaring, schooltype en graad) bij de respondenten ons ten slotte iets meer? De resultaten zijn hier niet spectaculair of overtuigend/statistisch relevant. Toch de volgende (kleine) tendensen:

- sekse: vrouwen hebben een iets negatievere attitude wat de spelling van hun leerlingen betreft, en mannen willen meer grammatica;
- 'ervaring': 'ervaren' leraars hebben over het algemeen een negatievere attitude wat grammaticakennis bij hun leerlingen betreft;
- schooltype: leerkrachten vinden het niveau hoger in het aso dan in het niet-aso, maar de terugval in het aso is dan weer opmerkelijk groter. aso-leraars vinden grammatica belangrijker dan hun collega's niet-aso;
- graad: leraars in de eerste graad vinden grammatica belangrijker dan hun collega's in hogere graden. Ze besteden er ook meer tijd aan. Hoe hoger de graad, hoe minder leraars bovendien belang hechten aan leerplannen en handboeken, en hoe meer ze vaardigheden belangrijk vinden. Opmerkelijk is de vaststelling dat de 'taalterugval' het meest opmerkelijk is in de eerste graad. Dat rijst de vraag naar de overgang tussen lager onderwijs en secundair onderwijs.

Lager onderwijs

Uit Vleminckx (2011) blijkt dat maar liefst 75% van de leerkrachten basisonderwijs van mening is dat het algemene niveau Nederlands van de leerlingen is gedaald (grafiek 4). De resultaten liggen volledig parallel met die voor leraars secundair onderwijs supra: ook daar vond driekwart van de ondervraagde leerkrachten het algemene taalniveau van hun leerlingen achteruitgaan.

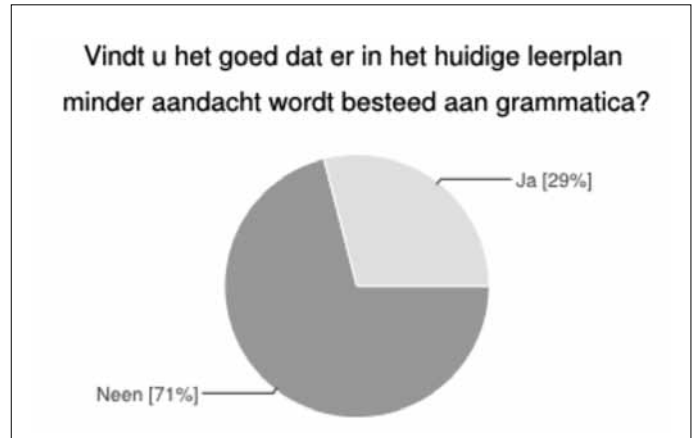

Grafiek 4: gemiddelde score 'taalterugval' bij Vlaamse leerlingen lager onderwijs

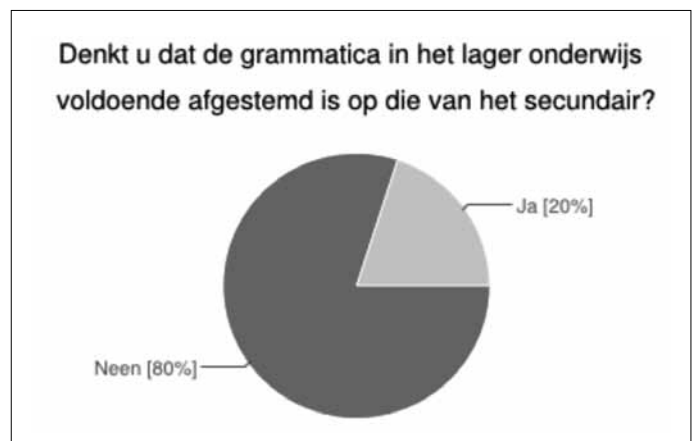
Leerkrachten die meer dan dertig jaar ervaring hebben, zijn hier het sterkst van overtuigd (81%). Leerkrachten met minder dan vijf jaar ervaring zijn iets minder pessimistisch (66%), maar sommigen

hiervan geven aan dat ze nog te weinig ervaring hebben om zich hierover uit te spreken.

Uit het onderzoek blijkt verder dat de leerkrachten meer tijd willen besteden aan grammatica dan het leerplan voorschrijft.

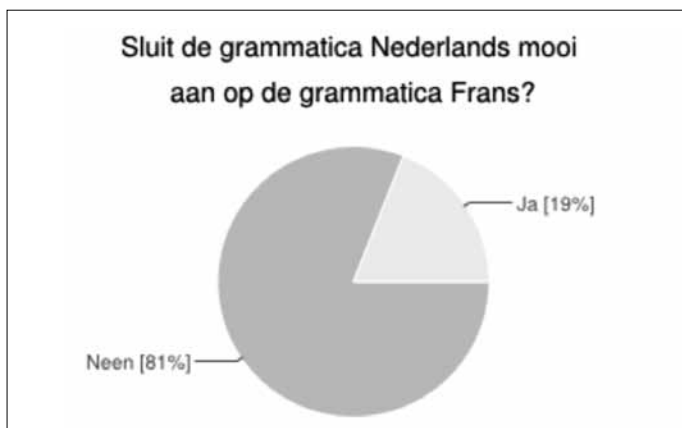
Grafiek 5: attitude t.o.v. het aandeel grammatica in het leerplan

Grafiek 6: afstemming grammatica in het lager en het secundair onderwijs

71% van de leerkrachten lager onderwijs vindt het geen goede zaak dat er in het huidige leerplan minder aandacht naar grammatica gaat (grafiek 5). Het zijn dan vooral degenen met vijf à tien jaar ervaring die dit afkeuren (83%). Opmerkelijk is dat leerkrachten met meer dan 30 jaar ervaring iets positiever tegenover deze maatregel staan, maar toch vindt 60% van hen de verminderde aandacht voor grammatica niet goed. Deze percentages liggen nog hoger dan in het secundair onderwijs. Uit Cappelle (2011:66) blijkt immers dat 47% van de leerkrachten vindt dat er in het leerplan niet genoeg aandacht uitgaat naar grammatica.

Eveneens opmerkelijk is dat maar liefst 80% denkt dat de Nederlandse grammatica in het lager onderwijs onvoldoende is afgestemd op die in het secundair onderwijs (grafiek 6). Hoewel de lagere schoolleerkrachten vinden dat het secundair onderwijs zich beter moet aanpassen aan de eindtermen grammatica van het lager onderwijs, vinden de leerkrachten van het secundair onderwijs dan weer dat grammatica net meer aandacht moet krijgen in het lager onderwijs (Cappelle, 2011:34).

Grafiek 7:
aansluiting grammatica Nederlands op grammatica Frans

Grafiek 8:
attitude t.o.v. het leerplan en vreemdetalenonderwijs

81% van de leerkrachten in het vijfde en zesde leerjaar geeft aan dat de grammatica Nederlands niet aansluit op die van het vak Frans (grafiek 7). Bepaalde begrippen die niet meer in het leerplan Nederlands staan, worden nog wel gehanteerd bij Frans bijvoorbeeld. Ook komen sommige onderwerpen eerder aan bod in het vak Frans dan in het vak Nederlands. Een opmerkelijk grote meerderheid (73%) vindt ook dat de leerlingen met het huidige leerplan een onvoldoende basis meekrijgen voor andere talen (grafiek 8).

Conclusie

Vlaamse leerkrachten Nederlands in het secundair onderwijs vinden het niveau van hun leerlingen op het gebied van grammatica (de klassieke woordsoortenleer en zinsleer) blijkbaar ondermaats. Spelling scoort iets beter. Die 'attitude'-resultaten stemmen overeen met die over de 'kennis' van leerlingen secundair onderwijs (Van Vooren en Devos, 2008). Algemeen vinden leraars bovendien dat het niveau er de laatste jaren op achteruitgegaan is. Ook in het lager onderwijs is duidelijk sprake van een algemene 'taalrugval'. Een belangrijke bevinding betreft de overgang tussen lager en secundair onderwijs. Hoewel de lagereschoolleerkrachten vinden dat het secundair onderwijs zich beter moet aanpassen aan de eind-

termen grammatica van het lager onderwijs (Vleminckx, 2011), vinden de leerkrachten van het secundair dat grammatica net meer aandacht moet krijgen in het lager onderwijs (Cappelle, 2011). Hier ligt duidelijk ruimte voor verder onderzoek naar de afstemming van het vak grammatica in het lager en het secundair onderwijs.

Literatuur

- Cappelle, Pieter (2011), *Dutch grammar in secondary education: a research about the attitude of Flemish teachers of Dutch towards grammar education*. Ongepubliceerde masterscriptie. Hogeschool Gent: Faculteit Toegepaste Taalkunde.
- Devos, Filip en Valerie Van Vooren (2010), Een correlatief onderzoek naar de kennis van spelling bij laatstejaarsleerlingen ASO en VWO. In: *Logopedie*, 23-3, blz. 63-68.
- Nederlandse Taalunie. (2007), *Taalpeil-onderzoek 2007. Onderwijs Nederlands in Nederland, Vlaanderen en Suriname*. Den Haag: Nederlandse Taalunie. Internetpublicatie op http://taalunieversum.org/taalpeil/2007/download/taalpeilonderzoek_2007.pdf [04.11.2012].
- Trajectum (2008), internetpublicatie op <http://www.trajectum.hu.nl/ACTUEEL/tabid/158/newsid556/1192/Default.aspx?page=241&device=mobile> [04.11.12].
- Van Vooren, Valerie en Filip Devos (2008), Grammaticaonderwijs: het oude zeer. In: *Over taal*, 47-4, blz. 90-92.
- Vleminckx, Marianne (2011), *Nederlandse grammatica in het lager onderwijs. Een kritische kijk op het hedendaagse grammaticaonderwijs*. Onuitgegeven bachelorpaper. Hogeschool Gent: Faculteit Toegepaste Taalkunde.

Filip Devos is docent Nederlands aan de Faculteit Toegepaste Taalkunde van de Hogeschool Gent. In 2011 begeleidde hij Pieter Cappelle bij zijn masterscriptie en Marianne Vleminckx bij haar bachelorpaper over grammaticaonderwijs.

e-mail: filip.devos@hogent.be

Een geschiedenis van woordenboeken

FILIP DEVOS

Van emeritus hoogleraar Lexicologie Piet van Sterkenburg – tot 2007 directeur van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (INL) in Leiden – verscheen een herziene en uitgebreide druk van het in 1984 uitgegeven *Van woordenlijst tot woordenboek. Inleiding tot de geschiedenis van woordenboeken van het Nederlands*. Na meer dan een kwarteeuw was dat klassieke naslagwerk duidelijk aan een nieuwe editie toe. Precies sinds de ja-

ren 1980 is er immers ontzettend veel veranderd in de lexicografie. De opkomst van de digitalisering met haar corpora en databanken is daar natuurlijk niet vreemd aan, en dat verklaart ook de aanzienlijke toename van (allerlei soorten van) woordenboeken de voorbije decennia. ‘Wat ik hier presenteer, is geen uitputtende beschrijving van alle soorten woordenboeken binnen ons taalgebied. Ik heb een keuze gemaakt. De twee- en meertalige woordenboeken vanaf de negentiende eeuw heb ik buiten beschouwing gelaten,’ aldus Van Sterkenburg in zijn inleiding. Verder komen in dit overzicht ook niet aan bod: ‘allerlei vaktalwoordenboeken, rijmwoordenboeken, kinderwoordenboeken, uitspraakwoordenboeken, woordenboeken van afkortingen, woordenboeken op individuele auteurs, taalzuiveringswoordenboeken, leerwoordenboeken, puzzelwoordenboeken enzovoorts’. De kernvraag in dit boek is hoe de lexicografie van het Nederlands zich ontwikkelde ‘van oorspronkelijk tweetalige woordenlijsten tot de eentalige wetenschappelijke woordenboeken, synoniemenwoordenboeken, encyclopedische en etymologische woordenboeken, handwoordenboeken, spreekwoordenboeken en dialectwoordenboeken’.

Het omvangrijke naslagwerk omvat vijftien hoofdstukken (met telkens een bibliografie), die thematisch in twee grote delen vallen. Het eerste deel neemt een chronologische benadering en focust in zes hoofdstukken achtereenvolgens op: 1) Het ontstaan van woordenboeken, 2) Lexicografie bij de klassieken, 3) Woordenlijsten in de Oudnederlandse periode (500-1200), 4) De lexicografie in de middeleeuwen (tot circa 1500), 5) De lexicografie in de zestiende eeuw, en 6) De woordenboeken van de 17de, 18de en 19de eeuw tot aan het *Woordenboek der Nederlandse Taal*. Een schat aan gegevens komt hierin aan bod: over het spijkerschrift dat de Soemeriërs rond 3100 voor Christus ontwikkelden en waarmee ze lexicale lijsten (woorden- en tekenlijsten) maakten, of over de eerste Soemerisch-Akkadische woordenlijst rond 2300 voor Christus. Onderzoek wijst uit dat eentalige woordenboeken meestal voorafgingen aan tweetalige, behalve in Europa: de Europese beschavingen brachten meer basisteksten in vreemde talen voort (vooral het Latijn) dan in hun eigen dialecten. De glossen (verduidelijkingen van woorden) bij de Grieken vanaf de vijfde en vierde eeuw voor Christus,

die in een glossarium gealfabetiseerd werden, vormden de aanzet tot een traditie die in West-Europa vanaf de zesde eeuw – vooral uit educatieve overwegingen – werd overgenomen.

Van Sterkenburg schetst zeer gedetailleerd een hele resem woordenboeken. De rijke traditie culmineerde in de wetenschappelijke woordenboeken van het Nederlands: het WNT (*Woordenboek der Nederlandsche Taal*), het MNW (*Middelnederlandsch Woordenboek*), het VMNW (*Vroegmiddelnederlands Woordenboek*), het ONW (*Oudnederlands Woordenboek*) en het ANW (*Algemeen Nederlands Woordenboek*). Dat laatste woordenboekproject ging in 1999 van start, en beschrijft het *Standaardnederlands* in de periode tussen 1970 en 2019.

Hiermee zijn we aan het tweede deel beland. Dat tweede deel hanteert een typologische benadering, al komen daarbij ook diachrone aspecten aan bod. Het bevat negen hoofdstukken: 7) De wetenschappelijke woordenboeken van het Nederlands, 8) Verklarende of semasiologische handwoordenboeken, 9) Encyclopedische woordenboeken en encyclopedieën, 10) Synoniemenwoordenboeken of onomasiologische woordenboeken, 11) Etymologische woordenboeken, 12) *Woordenboeken van spreekwoorden en zegswijzen*, 13) *Dialectwoordenboeken*, 14) *Hertaalwoordenboekjes* en woordenboeken van varianten in de standaardtaal, en 15) *Leeswoordenboeken*.

Deze lijvige geschiedenis van Nederlandse woordenboeken is rijk geïllustreerd en bevat achteraan een uitgebreide algemene bibliografie en een register van auteursnamen. Een standaardwerk voor de Nederlandse lexicografie.

Piet van Sterkenburg, *Van woordenlijst tot woordenboek. Een geschiedenis van woordenboeken van het Nederlands*. Schiedam: Scriptum, 2011, ISBN 978 90 5594 8376, 392 blz., 49,95 euro.

Te boek

Voorzetsellexicon

FILIP DEVOS

Uitgeverij Het Spectrum brengt in zijn reeks Prismawoordenboeken een vierde editie van het in 1997 voor het eerst verschenen en inmiddels ‘klassiek’ geworden *Prisma Lexicon Voorzetsels*. Het is een beperktere versie van het uitgebreidere, door Uitgeverij Auctor uitgebrachte *Voorzetselwijzer*.

Door het internet – en massacommunicatie waaraan geen professionele redactie meer te pas komt – is er meer geografische en meer persoonlijke variatie in het taalgebruik dan vroeger, stellen de auteurs in hun voorwoord. En dat leidt tot een toenemende onzekerheid, ‘ook – en vooral – waar het gaat om het gebruik van voorzetsels’.

In hun ‘verantwoording’ gaan de auteurs in op de belangrijkste aandachtspunten in hun lexicon. Ze geven informatie over de vorm (voorzetsels en voorzetseluitdrukkingen, zoals *naar aanleiding van* of *op instigatie van*), de weglaatbaarheid en vooral de combineerbaarheid van voorzetsels. Niet alle werkwoorden vragen bijvoorbeeld een voorzetsel: *onderzoek doen* is een perfecte combinatie. Daarnaast kan men ook *onderzoek doen naar iets*. Deze constructie vraagt dus niet noodzakelijk een voorzetsel. Anders is het gesteld met bijvoorbeeld *gespits zijn*, dat altijd het voorzetsel *op* (*iets*) vraagt. Bovendien hebben sommige werkwoorden verschillende voorzetsels, waarmee betekenisverschil gepaard gaat, zoals *aandringen bij iemand* versus *aandringen op iets*.

De auteurs stellen in hun inleiding: ‘Opgenomen zijn alleen gevallen van voorzetselgebruik die van het voorspelbare afwijken. Wij hebben getracht ons voor te stellen wat een gebruiker zou willen opzoeken. Dan vallen heel wat gevallen vanzelf af: *op een stoel zitten*, *om tien uur*, *naar Amsterdam* enz’. Misschien kan dat het ontbreken van een lemma als *wonen* verklaren. Toch vind je in hun lexicon voorbeelden van vrij doorzichtige voorzetselcombinaties als *voor de komma* en *achter de komma*. Verder worden spreekwoorden niet opgenomen, maar over collocaties blijven de auteurs vaag. Ze hebben het vooral over ‘woorden die samen met een of meer voorzetsels een combinatie vormen’.

In wezen zijn dat dus inhoudswoorden, zoals werkwoorden (*dwingen tot iets*), substantieven (*de hoop op iets*) en adjectieven (*koel (blijven bij een situatie)*, *koel (doen tegen iemand)*, *overgevoelig (zijn voor iets)*). Soms komen ook bijwoorden voor als lemma, zoals *recht in recht tegenover*, ‘niet schuin ten opzichte van’ of *daar in dat is tot daar (aan) toe*, ‘dat kan er (eventueel) nog mee door’. Nog een voorbeeld van dat laatste is het volgende lemma:

na <bw>

* DICHTBIJ, met **aan** (iem., iets): *hij is na aan haar verwant; de tuin is na aan het bos gelegen*

* **op** (iem., iets, getal) -, afgezien van: *op Piet na zijn we compleet*

* - **aan** (iets) **toe** zijn, er al bijna recht op hebben of behoefte aan hebben: *hij is na aan zijn pensioen toe*; er - **aan toe** zijn (**om**) **te** (+ onbep. wijs), bijna zover zijn: *hij is er na aan toe (om) te capituleren*

Onder het lemma *taas* staat de constructie *bij zijn taas grijpen, pakken* vermeld met de betekenis ‘te grazen nemen’, maar *taas* (of *taats*) zou volgens Van Dale Bargoens en volkstaal zijn. Dergelijke labels krijgen we echter niet in dit lexicon. Ook Noord-Zuidverschillen komen niet aan bod. Volgend lemma lijkt me een label te moeten krijgen:

P

• de - hebben **aan** (iem., iets), een hekel hebben: *zij had de p aan haar buurman*; de - inhebben **over** (iets): *ik heb zwaar de p in over zijn afzegging*

Je kunt wel een paar dingen aanmerken op deze klassieker in de taalzorg, maar hoe dan ook is dit een uiterst nuttig naslagwerk, niet alleen voor de moedertaalspreker, maar ook – en vooral – voor de vreemdetalere van het Nederlands, omdat precies functiewoorden, wat voorzetsels zijn, aanleiding geven tot combinatiemoelijkheden.

Dr. Riemer Reinsma en drs. Will J.B. Hus m.m.v. drs. Corriejan Timmers, *Voorzetsels. Alle manieren om voorzetsels correct te gebruiken*. Houten/Antwerpen: Unieboek/Het Spectrum (Prisma Lexicon), 2010, ISBN 978 90 491 0597 6, 272 blz., 16,99 euro.

Historische Van Dale

FILIP DEVOS

Bij Van Dale verscheen een ‘zeer beperkte oplage’ – meer informatie geeft de uitgever niet – van een USB-stick die de ‘historische Van Dale’ bevat. Dat digitale woordenboek toont de evolutie van het Nederlands over een periode van ruim 100 jaar: van de tweede druk van het woordenboek in 1874, verzorgd door Johan Hendrik Van Dale op basis van het *Nieuw woordenboek der Nederlandsche taal* van Calisch en Calisch (en na diens overlijden in 1872 door zijn leerling Jan Manhave), tot de elfde druk in 1984, verzorgd door G. Geerts en H. Heestermans.

De informatie op de stick is vrij beperkt: er is ten eerste de keuze van de verschillende edities, tien drukken dus. Per editie kan men vervolgens rubrieken aanklikken. Naast de eigenlijke alfabetische woordenlijst bevat de tweede druk (1874) bijvoorbeeld een ‘voorwerk’, een ‘toevoegsel’, een lijst ‘verbeteringen en aanteekeningen’, een ‘nabericht’ (over J.H. Van Dale), en een ‘lijst der werken van J.H. Van Dale’. De derde druk (1884) neemt dan weer een ‘lijst van Nederlandsche plaatsnamen’ op, de vijfde druk een rubriek ‘advertenties’. De zevende druk (1950) bevat voor het eerst rubrieken als ‘namen uit de klassieke oudheid’, ‘termen, uitdrukkingen, zegswijzen en gevleugelde woorden’, ‘Bijbelse namen’, ‘Verbeteringen en aanvullingen’ en een ‘Bijvoegsel voor de nieuwe Spellingsregeling (1956)’. Een derde en laatste keuzemogelijkheid betreft de zoekoptie ‘zoekwoord of bladzijde’. Er kan dus niet fulltext gezocht worden, maar alleen op trefwoord. Wie *flets* intikt, zal merken dat het woord pas in de vierde druk van 1898/1904 opgenomen is (maar men moet daarvoor dan alle edities een voor een bekijken). *Muis* in de betekenis ‘computerrandapparatuur’ staat nog niet in de editie 1984. *Telefoon* wordt nog niet vermeld in de uitgave van 1874, maar wel in de volgende editie (1884):

TELEPHOON, v. (..onen), een toestel, waarmede men langs een gegalvaniseerden draad op verre afstanden geluiden overbrengt.

Pas in de editie van 1984 worden metonymische betekenisuitbreidingen opgenomen: het lemma bevat nu niet alleen een verwijzing naar het toestel, maar ook naar de hoorn, de telefonische oproep en de telefoondienst. Voor de aardigheid hebben we het lemma *paraplu* in de tien edities bekeken. In de tweede druk van 1874 tot en met de vijfde van 1914 vinden we gewoon:

PARAPLUIE, v. (-s), ... -PLU, v. (-'s), regenscherm.

In de zesde druk van 1924 wordt de dubbelvorm niet langer vermeld en er komen een tweede en derde betekenisomschrijving bij:

PARAPLU, v. (-'s), 1. regenscherm; - 2. koepeldak, slechts op één grondpaal rustende; - 3. (diev.) koepelgevangenis.

De zevende druk van 1950 voert een herkomstlabel in en de tweede betekenis wordt lichtjes anders omschreven. ‘Dieventaal’ wordt ‘volkstaal’, en de derde betekenis krijgt een illustratie:

PARAPLU' <Fr.> v. (-'s), 1. regenscherm; - 2. koepeldak dat slechts op één grondpaal rust; - 3. (volkst.) koepelgevangenis: *onder de paraplu zitten*.

In de achtste druk van 1961 komt daar nog een vierde betekenisomschrijving bij; de genusaanduiding blijkt veranderd:

PARAPLU' <Fr.> m. (-'s), 1. regenscherm; - 2. koepeldak dat slechts op één grondpaal rust; - 3. (volkst.) koepelgevangenis: *onder de paraplu zitten*; - 4. (gewest.) volksn. van versch. planten, o.a. van de bernagie, akkerwinde en lenteklokje, ook van paddestoelen.

De negende druk van 1970 vermeldt het label 'gewestelijk' niet langer tussen ronde haakjes, de enige kleine verandering:

PARAPLU' <Fr.> m. (-'s), 1. regenscherm; - 2. koepeldak dat slechts op één grondpaal rust; - 3. (volkst.) koepelgevangenis: *onder de paraplu zitten*; - 4. gew. volksn. van versch. planten, o.a. van de bernagie, akkerwinde en lenteklokje, ook van paddestoelen.

In de tiende druk van 1976 vermelden de auteurs voor het eerst een figuurlijk gebruik van de eerste betekenis, 'regenscherm':

PARAPLU' <Fr.> m. (-'s), 1. regenscherm; - (fig.) bescherming, schutse, beschuttende macht (vgl. *atoomparaplu*); 2. koepeldak dat slechts op één grondpaal rust; - 3. (volkst.) koepelgevangenis: *onder de paraplu zitten*; - 4. gew. volksn. van versch. planten, o.a. van de bernagie, akkerwinde en lenteklokje, ook van paddestoelen.

In de elfde druk van 1984 ten slotte krijgt die eerste betekenis een voorbeeld; de tweede krijgt een nieuwe omschrijving, en 'volkstal' wordt nu weer 'Bargoens':

PARAPLU' <Fr.> m. (-'s), 1. regenscherm; *aju paraplu* (scherts.), afscheidsgroet - 2. (fig.) bescherming, beschutting, overkoepelend geheel: *de beschermende paraplu van de overheid*; (vgl. *Atoomparaplu*); 3. koepeldak dat slechts op één grondpaal rust; - 4. (Barg.) koepelgevangenis: *in, onder de paraplu zitten*; - 4. gew. volksn. van versch. planten, o.a. van de bernagie, akkerwinde en lenteklokje, ook van paddestoelen.

Een ongemene schat aan materiaal voor historisch (taal)onderzoek, zo veel is zeker, maar helaas is die schat verre van gebruiksvriendelijk te raadplegen. De lemma's zijn bijvoorbeeld niet te kopiëren en te plakken, omdat de stick gewoon scans bevat van de papieren versies van de verschillende uitgaven. Het enige wat je kunt doen, is over de pagina's scrollen en inzoomen, maar daar blijft het bij. Zeer eenvoudig, maar al te beperkt doorzoekbaar en bewerkbaar, zo luidt de slotsom.

Van Dale Lexicografie, *Historische Van Dale*. USB-stick, geschikt voor Windows XP, Vista en 7. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 2012, 248 euro. Info: zakelijk@vandale.nl.

Toegankelijk schrijven

FILIP DEVOS

Communicatiespecialist Jos Huypens was een kwarteeuw journalist (en een tijd hoofdredacteur) bij *Gazet van Antwerpen*. In 1996 richtte hij een communicatiebureau, *Communicado*, op, en daarnaast is hij ook docent Communicatiewetenschappen aan de Universiteit Antwerpen. Hij publiceerde heel wat rond communicatie in de brede zin van het woord. Zo maakte hij eerder in de 'kinderspel'-reeks de titels *Fondsen werven is (geen) kinderspel*, *Met elkaar spreken is (geen) kinderspel*, *Omgaan met de media is (geen) kinderspel* en *Speechwriting is (geen) kinderspel*.

Zijn nieuwe boek, *Toegankelijk schrijven is (geen) kinderspel. De kunst van klare taal*, bevat zes delen en een uitgebreide bijlage. In een eerste hoofdstukje, 'op zoek naar originele ideeën', gaat Huypens kort in op brainstormen en mindmapping. Daarna komt een uitgebreid 'plan voor toegankelijke teksten' aan bod met thema's als lezersprofiel, schrijfdoel, aantrekkelijk schrijven en fris formuleren. Het derde deel, 'tips voor het schrijven van papers, rapporten en dossiers', gaat dan weer kort in op vooral verwijzingen en het maken van literatuurlijsten (MLA-systeem, Chicago-systeem, APA-systeem, enz.). 'Niet-lineair schrijven' handelt over digitaal schrijven: (types van) hyperlinks gebruiken, overzichtelijk schrijven, en koppen en paragrafen, terwijl 'Toets je teksten' vooral de toegankelijkheid van teksten meet. De eigenlijke tekst sluit af met een 'checklist voor het beoordelen van teksten'. Het boekje bevat ook twee uitgebreide bijlagen, die zowat de helft van het werk beslaan: een over de BIN-normen (afspraken, normen voor brieven, normen voor andere documenten, enveloppen, spaties en voorbeelden) en een die een 'praktische handleiding bij papers en eindwerken – een voorbeeld' (de structuur van het werk en de opmaak) bevat. Een bibliografie en een trefwoordenlijst sluiten het geheel af. Op de bijbehorende cd-rom staan naast enkele praktische documenten ook handige tools die kunnen helpen bij het schrijven van een aangename en vlot leesbare tekst. Je vindt er onder meer enkele softwareprogramma's om leesbaarheidsformules toe te passen (maar die zijn beperkt tot Engelstalige teksten).

De stof die Huypens behandelt in zijn nieuwe boekje, is niet nieuw: er zijn tientallen schrijfadvisboekjes en -boekjes verschenen de voorbije jaren, die alle zowat dezelfde materie vermelden. Wat is dan de eventuele meerwaarde van dit werkje? Ten eerste spreekt Huypens uit een (enorme) journalistieke en onderwijservaring. In zijn inleiding legt hij meteen de vinger op de wonde: zijn studenten spreken en schrijven in hun onderlinge communicatie wel 'aardig en toegankelijk', maar 'zodra ze echter een paper moeten maken, draaien ze een interne knop om en worden hun teksten hoogdravend en ontoegankelijk'. Ten tweede is dit boekje zeer toegankelijk voor een ruim publiek door de vlotte formulering en de rake, korte en krachtige typering van essentialia, vaak in opsomlijstjes, zoals die voor de checklist 'taal':

- Je gebruikt geen lange, ingewikkelde zinnen.
- Het woordgebruik is aantrekkelijk, pittig.
- De zinsbouw is afwisselend.
- De stijl is levendig.
- Er is een 'menselijke toets'.
- Er zijn voorbeelden en vergelijkingen.
- De grammatica en spelling zijn correct.

Bovendien illustreert Huypens zijn tekst uitgebreid, al dan niet met voorbeelden uit andere literatuur rond het onderwerp.

Vooraf studenten die papers en andere teksten moeten schrijven, zullen bij dit boekje gebaat zijn.

Jos Huypens, *Toegankelijk schrijven is (geen) kinderspel. De kunst van klare taal*. Brussel: Politeia/ASP, 2012, ISBN 978 90 7028 945 4, 135 blz. (met cd-rom), 24,95 euro.

Column

Een en al ergernis

HUGO BROUCKAERT

Sinds mensenheugenis worden in deze column allerhande taalverschijnselen met milde ironie bekeken. Daar komt nu een einde aan. Zo kan het niet langer. De ironie slaat om in sarcasme, in irritatie en

kribbigheid, in misnoegen en ergernis om taal- en andere fouten die mijn weezin opwekken.

Vrienden en kennissen hebben afgelopen zomer weer de wereld rondgereisd. Daar is altijd iemand bij die naar het prachtige Toscane geweest is en het bij zijn thuiskomst over *Toscanië* heeft. O gruwel! Een ander is aan de Franse noordkust de resten van de Atlantikwall van onze sympathieke oosterburen gaan bekijken. In dat gezin wordt dat woord op zijn Engels uitgesproken. *Etlentiekwool* of zoiets. Wat een gebrek aan historisch besef!

Overigens is er nog iets met dat reizen. Terwijl ik een stad of een streek ga ontdekken en bezoeken, zijn andere mensen voortdurend iets aan het *doen*. Ze hebben verleden jaar Bali en Java *gedaan* en zullen nu Sumatra en Borneo *doen*. Het zijn dezelfde mensen die niet uit eten gaan maar sterrenrestaurants *doen*.

Over restaurants gesproken. Valt het u ook op hoe dikwijls die heerlijke sliptongetjes – die ondermaatse visjes die gemakkelijk tussen de mazen van het net kunnen slippen – op de kaart worden aangekondigd als *slibtongetjes*, met een b, alsof niet alle platvissen in het slib van de oceanen leven? De p heeft iets frivools, terwijl de b alle eetlust bederft.

Wat mij ook zo de muren opjaagt, is dat mensen de Griekse en Latijnse oorsprong van woorden door elkaar halen. Onlangs nam ik deel aan een wandeling onder leiding van een gids van Natuurpunt. Ik stak heel

wat op over broedvogels met nestvliedende jongen. De gele morgenster, de grote en kleine ratelaar en het paringsritueel van sommige slakken hebben voor mij nu geen geheimen meer. Maar toen kwam het: hij zei *rododendrum* in plaats van rododendron. Weg was mijn belangstelling voor de korstmossen en het kroosvlindertje!

Het doet me denken aan een voormalig Vlaams minister van Cultuur en Sport. Hij heet Bert Anciaux en heeft het gedurende zijn hele ministerschap gehad over *voetbalstadiums* waar hij stadions bedoelde. Hij mocht nog zo dikwijls van partij veranderen, maar mijn stem heeft hij nooit gekregen. Het zijn ook die lui die *media* in het enkelvoud gebruiken en *normaliter* met de klemtoon op de i uitspreken, aldus ons klassiek erfgoed te grabbel gooiend. Beetiërs.

Mijn nieuwste ergernis is er een die kan tellen. Op de obligate vraag in radio- en tv-interviews hoe de gesprekspartner de nabije toekomst ziet, volgt tegenwoordig steevast: *ik heb geen glazen bol*. Overbodig detail, want u en ik weten dat bijna niemand een glazen bol heeft. Of geloven die politicologen, voedingsdeskundigen en gerechtspsychiaters die om de haverklap komen opdraven, werkelijk dat in een glazen bol iets te zien is?

Tot slot nog dit. Mocht iemand denken dat ik een pedante waanwijze alweter ben, een brompot die niets liever doet dan andere mensen te bekritisieren: dat klopt. Ik erger me bovendien het meest aan mijn eigen stompzinnigheid. Weet u dat ik, die met vrucht geschiedenis gestudeerd heb, tot voor kort dacht dat de *Triple Entente* een soort bier van hoge gisting was? Ik heb dit stukje trouwens geschreven omdat ik tot gisteravond ervan overtuigd was dat *Vrije Radicalen* de naam was van een politieke partij! Zo idioot kan een mens zijn.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Welk woord is correct gespeld?

1. a) makeover
b) make-over
2. a) vipruimte
b) vip-ruimte
3. a) X-benen
b) x-benen
4. a) mirakuleus
b) miraculeus
5. a) gelinedanced
b) gelinedancet
6. a) seance
b) séance

II. Wat betekenen de onderstaande woorden?

1. rocambole
a) Spaanse sjalot
b) lawaaischopper
c) in reuzel gebakken bol met krenten
2. peremptoir
a) beschuldigend
b) beslissend
c) opschortend
3. lepidopterist
a) verzamelaar van vlinders
b) arts die gespecialiseerd is in infectieziekten
c) schilder die zich toelegt op het toepassen van kleureffecten
4. raccroc
a) biljartspeel waarbij de speelbal een van tevoren vastgestelde baan moet volgen
b) balspel waarbij de bal geblazen wordt
c) geluksstoot in het biljartspeel

III. Welk woord wordt hier omschreven?

1. vrouw die in een schouwburg of bioscoop de plaatsen aanwijst
a) sauteuse
b) entraineuse
c) ouvreuse
2. een Zuid-Afrikaanse soort van zebra
a) quagga
b) cananga
c) sevroega

3. stalen golfstok met smalle kop
a) midiron
b) scratch
c) whisp
4. sluier van islamitische vrouwen
a) haik
b) chador
c) mantilla
5. de kunst van het gebruik van de wichelroede
a) rabdomantie
b) rabbinisme
c) rabdologie

IV. Welke aardrijkskundige namen gaan schuil achter de onderstaande namen?

1. Helga Bands
2. Zaki Boetens
3. Annemie Landkaai
4. Gert Moonen
5. Rina Meus
6. Ina Grieten

V. Voeg een woord toe en rijg de woorden aan elkaar

1. speel ... theater
2. droog ... grens
3. toren ... alarm
4. brief ... taal
5. veld ... bed
6. glas ... abonnee

OPLOSSINGEN

I. 1b / 2a / 3a / 4b / 5b / 6a
II. 1a / 2b / 3a / 4c
III. 1c / 2a / 3a / 4b / 5a
IV. 1. Bangladesh / 2. Oezbekistan / 3. Kaaimanneilanden / 4. Montenegro
/ 5. Suriname / 6. Argentinië
V. 1. plein / 2. rek / 3. brand / 4. geheim / 5. bloem / 6. kabel